

Kıbrıs'taki İngiliz üslerinin stratejik önemi

Soyalp TAMÇELİK*

Özet

Bu araştırmada, Kıbrıs'taki İngiliz üslerinin stratejik önemi ele alınmıştır. Bundan hareketle araştırmanın temel amacı, Kıbrıs'ın İngiltere için politik önemini ve üslerin stratejik değerini göstermektir.

İngilizler, adanın stratejik önemini açıklarken, Kıbrıs'ın Orta Doğu, Kafkasya, Güneydoğu Avrupa ve Akdeniz gibi karışık bir bölgede, oldukça önemli bir rol üstlendiğini belirtmektedirler. Hâl böyle olunca İngilizler, gerek Doğu Akdeniz'de, gerekse Orta Doğu'da daha etkin olabilmek için *Kıbrıs meselesi* diye bir meselenin olmamasını istemektedirler. Zaten petrol boru hatlarının geçiş güzergâhı, Arap-İsrail barış süreci ve Irak'ın geleceğinin belirlenmesi gibi etkenlerle doğrudan ilintili olan Kıbrıs'taki *istikrarlı barış*, en çok İngiltere'nin işine geleceği açıktır. Bu yüzden Kıbrıs'ta '*kalıcı çözümün, ivedilikle bulunmasına*' ihtiyaç duyulmaktadır.

Aslında İngiltere'nin Kıbrıs'a olan stratejik ilgisi *iki açıdan* değerlendirilebilir. Bunlardan *biri* kendi ulusal çıkarlarını engelleyecek güçlerin bu bölgedeki etkinliğini ve imkânlarını minimize etmek veya mümkünse ortadan kaldırmak, *ikincisi* ise egemen üsler vasıtasıyla adadan belirgin bir biçimde yararlanmaktır.

Ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan bu üslerin varlığı, şimdiye kadar layıkıyla tartışılmamıştır. Hâlbuki adadaki üslerin varlığı, en az Türk askerinin varlığı kadar gündeme getirilmesi gereken bir konudur. Ne var ki İngilizler, dünya kamuoyundan gelen tüm tepkileri, kuzeydeki Türk askeri varlığına yönlendirerek, adadaki İngiliz üslerinin mutlak egemenliğinin tartışılmasını önlenmişlerdir.

Bu gerçekten hareketle araştırma, iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İngiltere açısından Kıbrıs'ın jeopolitik önemi ele alınıp incelenmiştir. İkinci ve son bölümde ise Kıbrıs'ta İngiliz üsleriyle ilgili meselenin nasıl doğduğu, geliştiği ve günümüzdeki etkileri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs; İngiltere; Akdeniz; Üsler; Jeopolitik

* Doç.Dr., Gazi Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, soyalp@hotmail.com

The strategic importance of the English military bases in Cyprus

Soyalp TAMÇELİK

Abstract

In this research, the strategic importance of the English military bases in Cyprus has been examined. Therefore, the primary goal of this research is to display Cyprus's political significance and the strategic merit of its military bases for the United Kingdom.

While Englishmen have explained the strategic importance of the island, they have indicated that Cyprus has taken on a highly significant role within the rather complex region of the Middle East, the Caucasus, Southeast Europe and the Mediterranean. In this situation, in order to become more dominant either in the Eastern Mediterranean or in the Middle East, the English have been against the existence of an issue known as the *Cyprus question*. After all, it is for sure that *stable peace* in Cyprus which is directly related to issues such as the route of the oil pipelines, the Arab-Israeli peace process and the determination of Iraq's future, will suit the United Kingdom's interests the most. Therefore, it is necessary for *stable peace to be maintained urgently* in Cyprus.

Actually, the United Kingdom's strategic interest in Cyprus could be evaluated from *two angles*. The *first* angle is to minimize or if possible, to eliminate the effectiveness and opportunities of powers which could prevent their national interests in this region. The *second* is to clearly take advantage of the island through the means of the dominant military bases.

However, the existence of these military bases, established after the Second World War, has failed to be thoroughly discussed until now. Yet, as much as the existence of the Turkish troops on the island, the existence of the military bases is also a matter which should be brought to the agenda. But, by directing all the reactions received from world public opinion to the existence of the Turkish troops in the North, the English have prevented the discussion of the absolute domination of the English military bases on the island.

Based on this reality, the research is composed of two main sections. The first section has dealt with and examined the geopolitical significance of Cyprus for the United Kingdom. In the second and final section, how the issue related to the English military bases in Cyprus have emerged and developed and its effects today have been evaluated.

Keywords: Kıbrıs, İngiltere, Akdeniz, Üsler, Jeopolitik

Giriş

Akdeniz havzasına sahip olmaya çalışan bütün egemen güçler, dış politika araçlarını, istisnasız iki temel üzerine inşa etmişlerdir. Bunlardan birincisi kendi güvenliklerini sürdürmek ve ikincisi ise ticarî ilişkilerini artırarak korumaktır.

Bu yönü ile başta Batılılar olmak üzere Akdeniz'e hakim olmaya çalışan bütün devletler, amaçlarına ya *tek tek* ya da bir *bütün* içinde ulaşmaya çalışmışlardır (The Cyprus Question, 1992:1). Dolayısıyla Kıbrıs adası, bu iki faktörden, öyle ya da böyle, ama mutlaka etkilenmiştir. Çünkü Batı için Doğu Akdeniz'in güvenliği çok önemlidir. Onlara göre ada, konumu itibarıyla Orta Doğu'ya, İran'a ve Körfez'e (The Cyprus Question, 1992:2) yakın olması açısından değer taşımaktadır. Aslında ada, küçük olmasına rağmen, Batı'nın doğu ile olan ticarî ilişkilerinin istikrarı için önemli bir yer tutmaktadır. Bu yüzden Akdeniz ve Kıbrıs, yüzyıllar boyu politik, ticarî ve askerî egemenlik mücadelesine sahne olmuş, yakın çağlardan beri modern donanmalara ev sahipliği yapmıştır. Özellikle Doğu Akdeniz ve buna bağlı olarak Kıbrıs, eski çağlardan beri dünyadaki *ticarî* ve *sanayi mal akışının* (Atay, 2000:291) önemli noktalarından birisidir. Dolayısıyla bu bölge, son birkaç yüzyıldır *Rusya, İngiltere, Fransa, İtalya, Amerika* ve *Osmanlı* da dahil, *Türkiye*'nin egemenlik mücadelesinde bulunduğu bir bölge olmuştur.

Ne var ki II. Dünya Savaşı'na kadar *Akdeniz politikasını* oluşturabilecek kadar güçlü devlet sayısı, sadece *dörttür*. Bu ülkeler sırasıyla *İngiltere, Fransa, İtalya* ve bunlar kadar güçlü olmasa da *Türkiye*'dir (Monroe, 1963:50-51). Türkiye, özellikle bu alandaki yarışta *İspanya*'yı geride bıraktığı doğrudur. Bunların dışında kalan öteki Akdeniz devletleri, ki bunlar sırasıyla *İspanya, Yugoslavya, Arnavutluk, Yunanistan* ve *Mısır*'dır, ya dört büyük Akdeniz devletinin isteklerine, ya da Avrupa'da gelişen olaylara göre tutum belirlemişlerdir. Dolayısıyla İngiltere'nin bu bölge için geliştirdiği *politik* ve *askerî stratejiler*, çeşitli ve etkin konumda olduğu şüphe götürmez bir gerçektir.

Bu araştırmada uygulanan yöntem konusuna gelince, konu daha çok *rasyonalist* bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Ancak bu araştırmada, esas itibarıyla *süreç analizine* dair bir yöntem uygulanmıştır. Dolayısıyla geleneksel hadise naklinin yerine, daha çok analitik tarih ikame edilmeye çalışılmıştır. Bu yöntemle, Kıbrıs'ta egemen İngiliz üslerinin stratejik önemi, ulusal çıkarlara katkısı ve Kıbrıs meselesinde oynadığı rol daha iyi değerlendirilecektir.

İngiltere açısından Kıbrıs'ın jeopolitik önemi

Yakınçağ dünyasının en büyük emperyal gücü *İngiltere*'nin, Kıbrıs'a göz dikmesi bir rastlantı değildir (Tamçelik, 1997:14-17; Tamçelik, 1999:178-182; Tarakçı, 1997:166-167). Öyle ki 1878 Berlin Antlaşması'dan sonra ada, İngiltere'nin eline geçmiştir. Aslında İngilizlerin Kıbrıs'a önem vermesinin başlıca sebebi Akdeniz'de *Cebelitarık*, *Malta* ve *Kıbrıs*¹ zincirini oluşturmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca İngiliz malları için Mağosa limanın, Suriye ve Türkiye'dekilerle birlikte önemli bir *pazar kimliği* (Dağlı ve Bayındır, 1997:174) taşıyor olmasıdır.

Bunun dışında 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla birlikte dünya ticaretinin açık denizlerden, Akdeniz havzasına yönelmesine neden olmuş ve bu durum, Kıbrıs'ın stratejik ve politik değer kazanmasına yol açmıştır (Tamçelik, 1996:321). Aslında Kanal'ın açılmasıyla birlikte birtakım Batı Avrupa ülkelerin müstemleke edindiği *Muson Asyası*'ndaki durum oldukça değişmiştir. Bu yönüyle Kıbrıs, bu bölgeyi Batı Avrupa'ya bağlayan en kısa deniz yolu üzerinde bulunması ve sömürgeci ülkelere ciddi avantajlar sağlaması açısından önemli bir yer tutmaktadır (Yücel ve Alasya, 1976:1061). Dolayısıyla İngiltere, adanın bu özelliğinden istifade etmeyi, '*stratejik bir amaç*' (Kıbrıs'ın Fethi, 1986:vii) olarak görmüştür. Hatta İngiltere için daha da önemlisi, Anadolu ve Orta Doğu'da yürütülecek stratejik çalışmalarda, adanın üs olarak kullanılmasına özellikle dikkat edilmiştir (Kıbrıs'ın Fethi, 1986:vii; Tamçelik, 1996:321).

Bu yüzden I. Dünya Savaşı sırasında Kıbrıs, İtilaf Devletlerince özellikle de İngilizlere ve Fransızlara '*askerî bir üs*', İttifak Devletleri'ne karşı ise bir '*propaganda ve casusluk merkezi*' hâline gelmiştir (Sonyel, 1995:168). Özellikle Lübnan'daki Maronitlere, Eleftherios Venizelos'un başkanlığındaki Yunan hükümetinin sağladığı ve Türklere karşı savaşmaları için temin ettiği silahların, Kıbrıs yoluyla verildiği bilinmektedir.² Ayrıca bu

¹ İngiltere Batı Akdeniz'den, Doğu Akdeniz'e kadar olan bütün önemli noktaları bir bir ele geçirmiştir. Buna göre *Cebelitarık*'ı 1704'te, *Malta*'yı 1800'de, *Kıbrıs*'ı 1878'de ve *Mısır*'ı da 1882'de ele geçirmiştir. Böylece İngiltere, Akdeniz'in ortasından geçen ve batıdan doğuya uzanan bir *savunma hattı* oluşturmuştur. Bunun için bkz... Zia, 1975:24-26.

² Bu konuyla ilgili olarak İngiliz Dışişleri Bakanlığı Arşivi'ne bakılabilir. Bu bilgiler, Prof. Dr. Sâlahi Ramadan Sonyel'in tavsiyeleri ve yönlendirmeleriyle İngiltere'deki arşivlerden elde edilmiştir. Bundan dolayı bu belgeleri İngiltere'den tedarik edip gönderen değerli dostum *Azer Kadoğlu*'na teşekkür ediyorum. Bununla ilgili arşiv belgeleri aşağıdaki gibidir: FO 371/2143/61124: Maxwell'den Kitchener'e Kapalı Tel Yazısı, 18.10.1914; FO Belge No. 62044: Malet'ten Dışişleri Bakanlığı'na Özel ve Gizli Tel Yazısı, İstanbul, 21.10.1914; FO 371/2147/79916: Elliot'tan Sir Edward Grey'e Kapalı Tel Yazısı, Atina, 7.12.1914; FO Dışişleri Bakanlığı'ndan Elliot'a Kapalı Tel Yazısı, 30.12.1914; FO 371/2479/1820: Harcourt'tan Kıbrıs Yönetimine Kapalı Tel Yazısı, 1.1.1915. Ayrıca konuyla ilgili araştırma yapan Sonyel'in çalışmasına da bakılabilir. Bkz... Sonyel, 1995:168.

dönemde, Ermenilerden ve Rumlardan³ oluşan bazı komitacıların ‘*askerî eğitimi*’,⁴ Kıbrıs'ta yapılmıştır. Esasında İskenderun'a veya Türkiye'nin güneyindeki herhangi bir noktasına çıkarma yapması tasarlanan komitacı milis güçlerin, adada talim görmesi, Kıbrıs'ın stratejik konumu ve değeri açısından dikkat çekicidir.

Gerçi I. Dünya Savaşı sonunda Yunanistan, Kıbrıs'ın kendisine verilmesini isterken, İngiltere de adanın kendi stratejik konsepti içindeki yerini, yeniden tartışmaya başlamıştır (Monroe, 1938:156; Monroe, 1963:231-232). Aslında İngiltere açısından Kıbrıs'ın önemi, başlangıçta *Hindistan'a giden yolun güvenliğini* sağlamakla sınırlıyken (Kitsikis, 1964:326), zamanla bu durum değişmiş ve İngiltere'nin bu bölgeden doğrudan doğruya yararlanmak istemesiyle yeni bir hâl almıştır. Özellikle Akdeniz'de 1935 yılında İngiliz varlığına karşı İtalyan tehlikesinin baş göstermesi, İngiltere'nin Kıbrıs'la daha yakından ilgilenmesine neden olmuştur.

Ne var ki II. Dünya Savaşı sonunda İngiliz İmparatorluğu dağılmış ve sömürgesi durumdaki Hindistan, bağımsızlığına kavuşmuştur. Bundan dolayı İngiltere, İngiliz uluslar topluluğunu kurmuş ve bu topluluktaki iktisadî bağın korunması ve sürdürülebilmesi için Kıbrıs'ın elde tutulmasına karar vermiştir. Kaldı ki bölgedeki İngiliz *petrol çıkarılarının* (Gürel, 1979:36-65) korunabilmesi için İngiltere'nin Orta Doğu'da asker bulundurması da gerekmiştir. Ancak İngiltere, Doğu Akdeniz'de askerî ve siyasal varlığını sürdürmesi gerekirken, 1946'dan itibaren bu bölgeden yavaş yavaş çekilmek zorunda kalmıştır. Özellikle *Filistin*'den çekilmesinden (1948) sonra İngiltere'nin elinde, egemen varlığını bulundurabileceği veya askerî üs olarak kullanabileceği, sadece *Kıbrıs ve Süveyş Kanalı* (Armaoğlu, 1984:492) kalmıştır. Ancak bölgedeki İngiliz ve Fransız varlığına karşı yönelen *Arap milliyetçiliği* ve *Nasır Hareketi*, İngiltere'nin yakın bir gelecekte Süveyş'ten de çekilmesini zorunlu kılmıştır (Halley, 1985:8; Ersoy, 1989:26). Bu durumda İngiltere'nin elinde sadece bir tek yer kalmıştır. O da *Kıbrıs'tır*.⁵

³ İngiliz İstihbarat Servisi'ne mensup Yarbay *Sir Mark Sykes*, Ermeni lideri *Bogos Nubar*'ın sekreteri M. Melezyan'la ve Hınçak Ermeni teşkilâtı lideri *M. Damatyan*'la 2 Ağustos 1915'te Kahire'de görüşmüş ve Mısırlı Ermenilerin Türkiye'ye karşı gizli bir plân uygulamaya çalıştıklarını belirtmiştir. Bu plâna göre Ermeniler, 5.000'e yakın milis gücünü Kıbrıs'ta toplayarak, onları İtilâf Devletleri hesabına silahlandırıp, örgütleyecek ve Kuzey Suriye sahillerine çıkartarak daha önce Makedonya'da olduğu gibi Türklere karşı çete savaşı başlatacaklardır. Bunun için bkz... FO 371/2485/113481 ve 115866: Sykes'dan Maxwell'e Gizli Yazı, 3.8.1915; FO Savaş Bakanlığı'ndan Dışişleri Bakanlığı'na Gizli Yazı, 15.8.1915. Ayrıca konuyla ilgili araştırma yapan Sonyel'in çalışmasına da bakılabilir. Bkz... Sonyel, 1995:168.

⁴ Bu konu için bkz... FO 371/2484/25073, 25167, 28172, 46942, 49415, 41444, 106768 ve 101144; FO 371/2485/30439. Ayrıca konuyla ilgili araştırma yapan Sonyel'in çalışmasına da bakılabilir. Bkz... Sonyel, 1995:168.

⁵ İngiliz Başbakanı Eden 1 Haziran 1956'da Norwich'te yaptığı bir konuşmada şöyle demiştir: “*Kıbrıs'ta NATO'nun çıkarları vardır. Ama yalnız o kadar değil. İngiltere'nin Kıbrıs'taki çıkarları yalnızca NATO ile sınırlı değildir. Ülkemizin ve Batı*

Aslında Kıbrıs'ın, Akdeniz'in genel görünümü içindeki yerinin saptanması, İngiltere'nin II. Dünya Savaşı'na kadar sürdürdüğü genel *Akdeniz politikası* içindeki yerine bakmakla öğrenilebilir. Çünkü değişen koşullarla birlikte bu rolün değişip değişmediğine bakmak, bölgesel çıkarlar için zorunlu bir hâldir.

Hâl böyle olunca II. Dünya Savaşı, Kıbrıs'la ilgili olarak iki önemli değişikliği beraberinde getirmiştir. Bu savaşın sonunda gücünü yitirmeye başladığını gören İngiltere, Kıbrıs siyasetini değiştirmek zorunda kalmıştır (Mütercimler, 1990:41). Çünkü Orta Doğu ve Akdeniz'deki siyasal gücünü yitirmeye başlayan İngiltere, egemenliğinden vazgeçmeye pek niyeti yoktur. Bundan hareketle İngiltere, Batının genel çıkarları bakımından ABD'ye tâbi olsa bile, Orta Doğu'daki 'özgün çıkarlarından' (Gürel, 1993:55) vazgeçme niyetinde değildir.

Bu dönemde Kıbrıs, İngiltere Başbakanı Eden'in ifadesiyle "*İngiliz endüstri hayatı, İran körfezindeki petrol yataklarına bağlı olduğu sürece stratejik açıdan*" (Güvenç, 1984:113) çok önemlidir. Bu nedenle İngiltere, önceleri Kıbrıs için öngörülen '*kendi kaderini kendin belirleme*' ilkesine karşıdır. Ancak Amerika'nın gittikçe artan siyasî ve askerî gücüyle birlikte, BM'nin körüklediği '*milliyetçi*' diplomatik baskı karşısında İngiliz siyaseti, tarihî tavrını koruyamayarak, çelişkili politikalar takip etmek zorunda kalmıştır. 1955 yılında İngilizler, önce '*kendi kendini yönetim*', ardından da '*kendi kaderini kendin belirleme*' (Mütercimler, 1990:41) şeklinde politikalarını değiştirmişlerdir. Bu nedenle İngilizler, 1946-1957 döneminde Kıbrıs'a daha çok *stratejik* açıdan önem vermeye başlamışlardır. Kaldı ki savaş esnasında Kıbrıs'taki egemenliğinden vazgeçmeyi dahi düşünen İngiliz Hükümeti, 1950'lerden itibaren, Orta Doğu'daki *merkez karargâhını*, Kıbrıs'a taşımayı tasarlamıştır (Gazioğlu, 1995:54). Özellikle İngiliz askerî danışmanları, İngiltere'nin Basra Körfezi dahil, Orta Doğu'daki konumunu koruyabilmek için Kıbrıs'ın önemli bir yer tuttuğunu belirtmişlerdir (Eden, 1960:396-415; Monroe, 1963:50-51). Esasında Kıbrıs'ı, İngiltere'nin Orta Doğu'daki askerî güç merkezi durumuna getiren tasarı, 1954 yazında Süveyş'teki üslerinden çekilmeyi öngören anlaşmayla gündeme gelmiştir (Wosgian, 1963:213). Gerçekten de bu durum, 1954 Aralık ayından itibaren uygulamaya konulmuştur (Eden, 1960:244-245, 430). Hatta önceleri çok masraflı olacağı gerekçesiyle adaya *liman* (Eden, 1960:244-245) dahi yapılmamış olması, 1956 Süveyş harekâtının başarısızlığa uğramasında, başlıca âmil olarak

Avrûpa'nın endüstriyel yaşamı, Orta Doğu'dan gelen petrole dayanmaktadır... Eğer bir gün petrol kaynaklarımız tehlikeye düşecek olursa, bunları korumak zorunda kalacağız. Kıbrıs'ta ihtiyaç duyduğumuz imkânlar, bu savunmanın bir parçasıdır." Bunun içi bkz... Crawshaw, 1978:195.

gösterilmiştir. Özellikle dönemin Başbakanı Eden'e göre Süveyş'e, "Kıbrıs yerine, 1.000 mil uzaktaki Malta'dan deniz desteği sağlamak zorunda kalınması" (Eden, 1960:456, 534-535), harekâtın başarısızlığa uğramasının başlıca nedendir. Gerçekten de 1956 yılında, Nasır'ın Süveyş'i millileştirmesi, İngiltere'nin Fransa ve İsrail'le birlikte Mısır'a saldırmasına neden olmuş ve bu durum, ilk kez Kıbrıs'ı askerî harekâta kullanma isteğini beraberinde getirmiştir (Ersoy, 1989:27). Ancak İngilizler, adayı askerî harekâta uygun olarak teçhiz etmediklerinden, ada sathındaki deniz ve hava üslerinden istifade edememişlerdir.

Bu yüzden Başbakan *Macmillan*, Kıbrıs konusunda daha farklı bir politika izlemeye karar vermiştir. Zaten *Macmillan*, soruna *NATO çerçevesinde* (Crawshaw, 1978:234) çözüm bulunması gerektiğini söylemesi, Kıbrıs'la ilgili yeni bir dönemin başladığını göstermektedir. Başlayan yeni dönemle birlikte, Batı ittifakının ağırlığı karşısında, bağımsız bir politika takip edemeyeceğini anlayan İngiltere, eskisi gibi ada üzerinde *egemenlikte* ısrar etmeyip, *üs* ile yetinmek durumunda kalmıştır. Bu bağlamda İngiltere'nin, Kıbrıs meselesinin hâlli için Türkiye ve Yunanistan arasındaki 'dürüst arabulucu' (Druşotıs, 2008:75) rolünü üstlenmesi, adadaki çıkarlarını güvence altına almak istemesinden başka bir şey değildir. Zira adada İngiliz üslerinin etkili bir şekilde kullanılabilmesi için, *istikrarın* önemli bir etken olduğu bilinmektedir.

Bunun üzerine İngiltere 'Doğu Akdeniz savunmasını' ve Kıbrıs meselesini görüşmek üzere 1956 yılında Türk ve Yunan hükümetlerini Londra'ya davet etmiştir (Serter, 1974:20; Alasya, 1983:2057). Görüşmelerde İngiliz Başbakanı *Macmillan*, Türk ve Yunan hükümetlerine, Kıbrıs adasının İngiltere hükümetinin Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'daki stratejik çıkarları için büyük önem taşıdığını, Türk ve Yunan hükümetlerinin *hangi çıkar ve hedefleri* takip ederlerse etsinler (Dikerdem, 1977:130; Bağcı, 1990:108), adadaki askerî üslerin hiçbir şekilde *tartışma konusu yapılamayacağını* (The Annual Register, 1956:247) belirtmiştir.

Ne var ki 1955 yılında EOKA'nın silahlı eylemlere başlaması İngiltere'yi, yeni bir 'denge' (Wosgian, 1963:213) kurmaya itmiştir. Bu yüzden soruna, Türkiye'yi ve ada Türklerini de dahil etmişlerdir. Böylece İngiliz siyaseti, "Büyük Britanya, Yunanistan ve Türkiye arasında üçlü bir anlaşma yapma; ancak bu olmaz ise Türkiye ile ikili bir anlaşma imzalaması" (Mütercimler, 1990:41; Atay, 2000:297) şekline dönüşmüştür. Aslında 'taksim tezini' ilk kez İngiltere dillendirmiş olmasına rağmen uzun süre bu politikayı desteklememiştir. Çünkü İngiltere'ye göre 'taksim', adanın Türkiye ile Yunanistan arasında bölünmesine yol açacağı ve bu bölünmenin, her iki devleti de etkisi altında bulunduran

ABD'nin işine yarayacağı için istememektedir.⁶ Özellikle İngilizler, Orta Doğu'daki istihbarat çıkarlarını korumak için Kıbrıs'ı elden çıkarmamak gerektiğine inanmaktadırlar. İşte bu durum bile, Kıbrıs'ın sorunlar yumağı hâline gelmesine başlıca nedendir.

Dolayısıyla İngiltere, kendi çıkarlarını koruyabilmek için *sınırlı bağımsızlık* diye ifade edilen rejimi desteklemek zorunda kalmıştır. Aslında Kıbrıs'ın 1960'daki *sınırlı bağımsızlığı*, her şeyden önce İngiltere'nin jeopolitik çıkarlarına uygun düştüğü bilinmektedir. Gerçek şu ki 1950'lerin yükselen süper gücü ABD, Doğu Akdeniz'de İngiltere'nin üstünlük sağlayarak, bölgeye kendi hegemonyasını dayatması, İngiltere'yi bu kararı almasında etkili olmuştur. Bu yüzden *bağımsızlığı sınırlı* bir Kıbrıs'ın, İngiltere'nin jeopolitik plânlarına uygun düştüğü görülmüştür (Druşotis, 2008:3). Zira Garanti ve İttifak Antlaşmalarıyla, İngiltere'nin Kıbrıs'taki etkinliğinin şekli değişmiş ve bu durum, adadaki konumunu güçlendirmiştir. Böylece *sınırlı bağımsızlıkla* birlikte Kıbrıs, İngiliz sömürgesi olmaktan çıkmış ve İngiltere'nin adadaki varlığının sadece şekli değişmiştir.

Ne var ki Makarios, Kıbrıs'a *sınırlı bağımsızlık* veren Zürih ve Londra Antlaşmalarını ve üç yıl sonra gelişen olayları, Soğuk Savaş konseptinde düşünememiş ve adada etnik ayrımcılığının temelini atmıştır (Druşotis, 2008:61). Dolayısıyla İngiltere, adada nüfuzunu sağlamışken, Garanti ve İttifak Antlaşmalarının 1964'te *feshedilmesini*, bölge çıkarları açısından uygun görmemiştir. Bu yüzden İngiltere, gerek Makarios, gerekse Atina hükümetiyle çatışarak, her ikisi üzerinde de baskı yapmaya çalışmıştır.

Esasında İngiltere'nin, Kıbrıs'la ilgili olarak stratejik kaygılarının ve çıkarlarının olduğu bir gerçektir. Ancak İngiltere'nin, doğrudan Kıbrıs'la ilgilenmekten çok bölgedeki *genel dengeye* ve *konjonktüre* dikkat ettiği bilinmektedir. Bu yüzden İngiltere'nin, bölgedeki diğer devletlerin çıkarları ile zaman zaman ters düştüğü de olmuştur. Örneğin İngiltere, Yunanistan'ın *Enosis* isteklerine hep kendi perspektifinden ve adadaki üslerinin konumundan bakmıştır. Özellikle Türk-Yunan çatışması alevlendikçe, İngiltere, birtakım yeni stratejiler geliştirmiş ve taraflar arasında arabuluculuk rolünde bulunmuştur.

Aslında bunun sebebi, Kıbrıs'ın önemli bir stratejik konuma sahip olmasıdır. Zira Kıbrıs, üç kıtadan geçen ve Doğu ile Batı'yı eklemlendiren yolların '*birleşme noktasında*' (Joseph, 1985:119) bulunmaktadır. Kaldı ki Türkiye'nin güneyinde, Suriye'nin batısında,

⁶ 1964'te Kıbrıs'ta İngiliz askeri olarak görev yapmış *Martin Packard*, 2008'de yazdığı '*Getting It Wrong*' adlı kitabında, adanın bölünmesine ışık tutmaktadır. Arabuluculuk çalışmalarıyla dikkat çeken ve adada çözümün mümkün olduğunu iddia eden emekli Kraliyet Donanması subayı *Martin Packard*, kitabında yer alan bir anekdota göre "*ABD Dışişlerinin ileri gelenlerinden George Ball, bana 'çok etkileyici, ama meseleyi yanlış anlamışsın enlat! Kimse sana amacımızın birleştirmek değil, bölmek olduğunu söylemedi mi?'*" demiştir. Bunun için bkz... <http://www.newsweekturkiye.com/haberler/detay/38040/1964-te-birlestirmek-istedim-birakmadilar>, 10.9.2010.

İsrail'in kuzeybatısında ve Mısır ile Süveyş Kanalı'nın kuzeyinde yer almakla, ne kadar önemli bir yerde olduğu ortadadır. Ayrıca Suriye, Lübnan, İsrail ve Mısır sahillerindeki petrol boru hatlarının çıkış noktalarını da kontrol edebilecek konumda olması, Kıbrıs'a bir başka değer katmaktadır. Bu özelliği sayesinde Kıbrıs, Süveyş Kanalı'nın kuzeyinden girişi kumanda edebilmekte ve Doğu Akdeniz'i kontrol altında bulundurabilmektedir.

Bu nedenledir ki, 1960'larda meydana gelen bazı gelişmeler, Kıbrıs'ın önemini iyice artırmıştır. Bu gelişmeler arasında Sovyet siyasî ve askerî misyonunun Arap ülkeleri üzerindeki artışı, bölgedeki Sovyet filosunun güçlenmesi, Arap-İsrail anlaşmazlığının tırmanması, Amerikalıların Orta Doğu petrol kaynaklarıyla ilgili kaygılarının artması ve petrol taşıma yollarının koruma altında bulundurulmasına önem verilmesi, Süveyş Kanalı'ndan geçişlerin büyük önem taşıması ve İngiltere'nin, bölgedeki etkisini ve üslerini kaybetme olasılığının artması şeklide sayılabilir (Coufoudakis, 1977:109). Dolayısıyla bütün bunlar, İngiltere'nin *tehdit* ve *çıkar* algılamalarını yeniden gözden geçirmesine ve Kıbrıs'ta ortaklık rejiminin kurulmasına büyük katkısı olmuştur.

İngiltere bu katkıyı sağlarken Kıbrıs'tan, hakim olduğu bölge ve civarındaki *İngiliz* ve *Batı çıkarlarının* (Özçelik, 2001:150) korunmasında oldukça yararlı ve kullanışlı *üsler* temin etmiştir. Özellikle Ağrotur, önemli bir *RAF* (İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri) üsüdür ve bu üsle, ABD ve NATO'nun Orta Doğu'da girişeceği operasyonları desteklenmesi ve NATO'nun güneydoğu kanadının savunulması söz konusu olabilmıştır. Hatta Kıbrıs'tan kalkan savaş uçaklarının, teknik olarak Rus hava sahasının güneyine kadar ulaşmaları sağlanmıştır. Ayrıca kısmi bir nükleer savaşın çıkması durumunda bile, hiçbir anlaşma, NATO güçlerinin Kıbrıs'taki askerî üslerin kullanılmasını engelleyemeyecektir (Attalides, 1979:158). Zaten daha önceleri Makarios, CIA'nın *U-2 casus uçaklarının* operasyonları için Ağrotur'daki⁷ havaalanını bir üs olarak kullanılmasına, Orta Doğu ve Demir Perde ülkelerinin gizlice dinlenilmesine, bununla ilgili radyo istasyonlarının kurulmasına ve elektronik istihbarat şebekesi için ada üzerine anten yerleştirilmesine izin verdiği bilinmektedir (Oberling, 1982:124; Tarakçı, 1997:166-167). Yani bir başka deyişle İngiltere ve stratejik ortakları, Kıbrıs'ta haberleşme tesislerine sahiptir ve bu tesisler arasında, radyo dinleme ve yayın yapma istasyonları ile Rusya'daki ICBM (kıtalar arası balistik füze) (Attalides, 1979:13) atışlarını denetlemede kullanılan radar tesisleri de vardır.

⁷ Bugün itibarıyla stratejik ve kimyasal silahların depolandığı *Ağrotur* ve *Dikelya* üslerinde, 1.500'ü hava gücü ve 2.300'ü kara gücü olmak üzere, toplam 10.000 İngiliz askerî ve sivil personel ile beraber bunların aileleri bulunmaktadır. *Dikelya*'daki gizli haberleşme merkezi, ayrıca İngiltere'deki Cheltenham istihbarat merkeziyle de ilişkilidir. Bunun için bkz... An, 2000:112.

İşte bu yüzden ki Sovyetler Birliği, Kıbrıs'la ilgili *politikasını ve stratejisini*, ilkin İngilizlerin, sonra da ABD'nin Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'daki etkinliğini zayıflatmak üzerine kurgulamıştır (Adams, 1971:40). Özellikle Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya girmesinden sonra Sovyetler Birliği'nin Kıbrıs'a bakışı, NATO'nun güneydoğu kanadını zayıflatacak taktiksel çalışmalara dayanmıştır. Aslında Sovyetler Birliği, iki kutuplu dönemden itibaren Doğu Akdeniz'i çevreleyen Mısır, İsrail, Türkiye ve Yunanistan'ın, İngiltere ve stratejik ortağı ABD'yle yakın ilişki içinde olmasını ve askerî-iktisadî her türlü yardımı almasını, (Öztürk, 2001:165) bu iki ortağın Doğu Akdeniz'deki yaklaşımlarının bir tezahürü olarak görmüştür.

Bu yüzden İngiliz yetkililer, Kıbrıs'ın stratejik önemini açıklarken, adanın *hasım güçlerin elinde olmaması* (Tarakçı, 1997:171; Uslu, 2000:151) şeklinde tanımlamışlardır. Çünkü Kıbrıs, üç kıtayı birleştiren, Orta Doğu'ya hakim olan ve Doğu'ya yapılacak herhangi bir saldırıda etkili rol üstlenebilen konumdadır. Bu yönü ile Kıbrıs, adeta “*Doğu Akdeniz'in kalbi gibidir.*” (Theophanous, 2000:213; Özçelik, 2001:49) Bundan dolayı İngiltere için *Kıbrıs*, Orta Doğu, Kafkasya, Güneydoğu Avrupa ve Akdeniz gibi, karışık bir bölgede oldukça önemli bir rol, hatta ‘*anahtar rol*’ (Olgun, 1998:40) üstlenecek konumdadır. Hâl böyle olunca İngiltere, gerek Doğu Akdeniz'de, gerekse Orta Doğu'da daha etkin olabilmek için *Kıbrıs meselesi* diye bir meselenin olmamasını istemektedir (Larrabee, 1999:235). Aksi hâlde NATO gibi müttefik bir gücün ve burada etkin bir rol üstlenen İngiltere'nin zayıf düşmesi kaçınılmazdır.

Bütün bunlar şunu göstermektedir ki, İngiltere'nin Kıbrıs'a olan stratejik ilgisi *iki açıdan* değerlendirilebilir. Bunlardan *biri* kendi ulusal çıkarlarını engelleyecek güçlerin bu bölgedeki etkinliğini ve imkânlarını minimize etmek veya mümkünse ortadan kaldırmak, *ikincisi* ise üsler vasıtasıyla adadan belirgin bir biçimde yararlanmaktır (Borowiec, 1983:137).

Bütün bunlara ek olarak İngiltere'nin adadaki iki üssüyle, son derece istikrarsız olan Orta Doğu'ya yakın veya burayı kontrol edebilir bir yerde olması, gerek NATO, gerek ABD, gerekse İngiltere için rahatlatıcı bir unsurdur. Dolayısıyla bu bölge ve özellikle ada, ‘*istikrarlı bir yönetim*’ (Slengesol, 2000:98) tarafından idare edilmesi istenmektedir. Ancak bu yapılırken, ada mutlak surette *silahsızlandırılmalı* ve *askersizleştirilmelidir*. Ayrıca salt *bir devletin* veya *etnik* yapıda bir toplumun mutlak egemenliğinde olmamasını da istenmektedir.

Bundan da anlaşılacağı üzere adadaki toplumlar, hiç arzu etmedikleri hâlde, kendilerini İngiltere'nin etkin *nüfuz sahası* içerisinde bulmuşlardır. Zaten petrol boru hatlarının geçiş güzergâhı, Arap-İsrail barış süreci ve Irak'ın geleceğinin belirlenmesi gibi

etkenlerle doğrudan ilintili olan Kıbrıs'taki *istikrarlı barış*, en çok İngiltere'nin işine gelecektir (Payne, 1998:12). Dolayısıyla Kıbrıs meselesinin çözümü, Doğu Akdeniz'in güvenliği için çok önemli bir konudur. Zira Güneydoğu Avrupa, Kafkaslar ve Orta Doğu gibi 'şeytan üçgeni' (Prodromou, 1998:6) içinde yer alması, Kıbrıs'ın önemini artırmakta ve 'kalıcı çözümün ivedilikle bulunmasına' (Özçelik, 2001:57) ihtiyaç duyulmaktadır. Böylece istikrara kavuşmuş bir Kıbrıs'ın, adı geçen bölgenin asayişini kontrol edebilecek konumda olması mümkün olabilecektir.

Aslında günümüzde İngiltere'nin ana stratejisi, adadaki taraflar arasında ortaya çıkan tartışmalı pozisyonlarda *hakem* rolünü üstlenerek, kendi konumunu ve çıkarlarını korumaya çalışmaktır. Çünkü İngiltere, Kıbrıs'ın yaklaşık yüzde üçüne sahip bir ülke olarak egemenliğini kaybetmek istememektedir. Özellikle adadaki her iki tarafın *garantörlük* konusuna önem verdiği bilindiği halde, İngiltere'nin bu konuya pek önem vermemesi dikkat çekicidir. Esasında İngiltere açısından Kıbrıs'ın önemi, büyük ölçüde askerî bir üs olarak kullanılmasında yatmaktadır.

Bu yüzden GKRY, 2004'te AB ile imzaladığı *Katılım Anlaşmasında*, İngiliz üslerini garanti altına almak zorunda kalmıştır. Gerçekten de GKRY yöneticileri, AB ile iki anlaşma imzalamışlardır. Bunlardan birisi *AB Katılım Anlaşması*, diğeri ise adada egemen İngiliz üslerinin varlığını koruyan anlaşmadır. Buna göre egemen İngiliz üsleri, AB'nin hakimiyet alanı dışında tutulmuşlardır. Bu da göstermektedir ki İngiltere, adada çok daha uzun yıllar kalmayı plânlamaktadır. Ancak oluşan tepkileri azaltmak için de İngiltere, adadaki topraklarının 254 km^2 'lik bölümünden 116 km^2 'lik bölümünü, kurulacak yeni devlete devredebileceğini açıklamıştır.⁸

Sonuç olarak şu denebilir ki Kıbrıs'taki çözümsüzlüğün doğrudan veya dolaylı olarak sorumluluğu bulunan İngiltere'nin, Soğuk Savaş döneminde adanın *bölünmesini* isterken, 1990'dan sonra Kıbrıs'ın *birleşmesini*⁹ kendi çıkarları gereği uygun görmektedir. Lakin bu görüş, İngiltere için kesin ve vazgeçilmez bir politika da değildir.

⁸ Bunun için bkz... <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/12916588.asp>, 10.9.2010.

⁹ Londra ve Ankara arasında imzalan *Stratejik Ortaklık Belgesi*'ne göre İngiltere, Kıbrıs'ta bulunacak çözümün *siyasî eşitlik* temelinde olacağını belirtmiş ve KKTC liderliğini, GKRY liderliği ile *eşit düzeyde* gördüğünü söylemiştir. Dolayısıyla İngiltere'nin Kıbrıs'ta siyasî eşitliğe, iki kesimli-iki toplumlu bir federasyona ve BM çatısı altındaki bir çözüme destek vereceğini belirtmiştir. Bunun için bkz... <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/15438599.asp>, 10.9.2010.

Kıbrıs'ta İngiliz üsleri meselesi

İngiltere'nin, bölgede 1878'de elde ettiği üstünlüğün bir kalıntısı olarak Kıbrıs'ta iki askerî üssü bulunmaktadır. Bu yönü ile İngiltere, hiçbir sorumluluk almadan Doğu Akdeniz'in stratejik bölgesinde önemli bir istihbarat merkezini kontrol eder duruma gelmiştir.

Bu üslerden Rusya, Orta Doğu, Yakın Doğu, Türkiye, Süveyş Kanalı ve Kuzey Afrika ile ilgili olarak birçok bilgiler elde edilmektedir.¹⁰ Ayrıca bölgede yapılan operasyonlarda duraklama yeri, uçak gemisi veya harekât merkezi vb. fonksiyonları yerine getiren üsler (Ülger-Efegil, 2001:296), İngiltere'ye önemli avantajlar sağlamaktadır. Kıbrıs'ın bu avantajından dolayı bölgeye ilgi duyan diğer ülkeler Rusya, ABD, AB, Arap ülkeleri ve İsrail ise Kıbrıs'taki taraflarla yakınlık kurarak, kendi etkinliklerini Doğu Akdeniz'e taşımak istemektedirler (Ülger-Efegil, 2001:296). Bununla ilgili olarak İngiliz Dışişleri Bakanlığı bir rapor hazırlanmış ve bu raporda birtakım hukukî kararlara atıfta bulunmuştur. Aslında bu raporda, egemen üs bölgelerinin, her şeyden önce İngiltere'nin elinde bulundurulmasının, anlaşmanın ayrılmaz bir parçası olduğu belirtilmiştir (Gazioğlu, 2000:278). Kaldı ki bu konu, İngiltere için o kadar önemlidir ki, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluş tarihini dahi geciktirmiştir.

Aslında bağımsızlığın ilânını geciktiren sorun, İngiliz üslerin kapsayacağı alanın büyüklüğü ve bu konuyla ilgili olarak Kıbrıs'a yapılacak malî yardımın miktarından çıkmıştır. Bunun üzerine Londra Antlaşmaları'nı imzalayan beş tarafın temsilcileri, 16-18 Ocak 1960 tarihleri arasında Londra'da bir kez daha bir araya gelmişlerdir. İngiltere 120 mil²'lik bir alanın kendi egemenliğinde kalmasını önerirken, Makarios 36 mil²'lik (Keesing's, 1959:17727-17730; Fırat, 1997:67) bir alandan fazlasına rıza göstermemektedir. Ancak taraflar arasındaki anlaşmazlık, konferansta herhangi bir ilerleme kaydedilmeden dağılmasına neden olmuştur. Uzun süren görüşme ve pazarlıklardan sonra İngiltere'nin egemenliğindeki askerî üslerin 99 mil²'lik¹¹ olması ve ilk beş yıl içinde İngiltere'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne 12.000.000 sterlin¹² malî yardım yapması kararlaştırılmıştır. Bundan hareketle Ağrotur ve Dikelya üslerinin toplam yüz ölçümü, ülke topraklarının %2.76'sına tekabül etmektedir ki bu

¹⁰ FO 371/ 152833 – XC 180475, 2 July 1960, Telgraf No: 453.

¹¹ Kıbrıs Rum yönetimi, "Kıbrıs topraklarından sağladığı kolaylıklar" karşısında İngiltere'den alacaklı olduğu miktarın 500 milyon sterlini aştuğunu iddia ederek, bu paranın ödenmesi gerektiğini belirtmiştir. İngiltere'nin ise bugün adada mevcut olan durumu öne sürerek bu 'borcu' ödemeyi reddettiğini belirten Rum gazetesi *Apoyematini*, buna rağmen İngiltere'nin üsler konusunda yeni ek kolaylıklar talep etmekte olduğunu da ifade etmiştir. Bkz... Yabuloğlu, 1988:3.

¹² Bu iş için Kıbrıs'a verilecek para miktarı için bkz... http://www.cyprus.gov.cy/portal/portal.nsf/dmlcitizen_gr/dmlcitizen_gr?OpenDocument, 11.9.2010; Efegil, 2003:102; Eroğlu, 1975:32.

da 99 mil karedir.¹³ Bir başka deyişle Ağrotur üs bölgesi 92.832 dönümden, Dikelya üs bölgesi ise 98.536 dönümden oluşmaktadır ki, adadaki egemen üs bölgesinin toplam alanı 191.368 dönümden mürekkeptir.¹⁴

Özellikle bu konu, 1960 rejimi kurulurken çok tartışılmıştır. Kaldı ki Türkiye, Kıbrıs'taki üslerin İngiltere'nin elinde kalmasını istememiş olsaydı, Zürih Anlaşması imzalanmayacaktır. Çünkü Yunanistan veya bir başka ülkenin bu üs bölgelerine sahip çıkması, Türkiye için kabul edilebilir bir şey değildir (Gazioğlu, 2000:278). Aynı şekilde üslerin Türkiye'ye geçmesini de Yunanistan ve Rumlar kabul etmeyeceklerdir.

İngiliz hükümetinin Londra'da 'Public Record Office' olarak bilinen *Devlet Arşivi*'nde korunan ve kaleme alındıkları tarihten 30 yıl sonra araştırmacılara açılan gizli belgeler arasında, Kıbrıs'la ilgili birçok belge bulunmaktadır. Kıbrıs'la ilgili olan ve bir dosyada toplanan belgeler, esaslı bir biçimde incelendikten sonra İngilizlerin askerî üslerde rahatsız edilmeden oturabilmesi için adadaki "toplum ilişkilerinin mümkün olduğunca iyi olması" (Sonyel-Tayyareci, 1992:22) gerektiğine dair bir görüş hâsıl olmuştur.

Dolayısıyla İngilizler, adanın egemenliğini iki topluma devrederken, kendi askerî üslerinin ve bu üslerle ilgili olarak kullanacakları diğer küçük toprak parçalarının üzerindeki egemenliklerini tam olarak kurmakta kararlıdırlar. Bu konuda İngiliz Savunma Bakanlığı'ndan Sir John Martin'in hazırladığı gizli bir raporda, olağanüstü durumlarda İngiltere, Kıbrıs'ın iç güvenliği için *müdahale hakkı* istemiş ve bu hakkın bir anlaşma ile güvence altına alınmasını teklif etmiştir (Deliceirmak, 1993:114). A. Campbell imzalı bir başka üst düzey İngiliz raporunda ise adadaki hayatî İngiliz haklarının, anlaşmalarla değil, sadece "egemenlikle" (Deliceirmak, 1993:114) güvence altına alınabileceği vurgulanmıştır. Hâl böyle olunca İngiltere, üslerle ilgili egemenlik hakkını elde etmeden, adanın bağımsızlığını sağlayan anlaşmaları imzalamamıştır. Hatta üs alanlarıyla ilgili birkaç kilometre karelik toprak parçası veya askerî tatbikat bölgeleri için, Kıbrıs tarafıyla aylarca süren müzakereler yapmışlardır.

Aslında bağımsızlığa kavuşmuş bir ülke olmasına bakılmaksızın, tam bir egemenlik hakkına sahip olmak isteyen (Deliceirmak, 1993:114) ve bunu sağlayan İngiltere'nin ve bu ilkeyi kabul eden Yunanistan ile Kıbrıs Rum toplumunun şimdilerde, iki federe devletin

¹³ İngiliz Dışişleri Bakanı S. Lloyd, Makarios'a "hiçbir güvence, egemenlik hakkı kadar sağlam olamaz. Kıbrıs'ta ileride Hükümet değişebilir ve yeni Hükümet İngiltere'nin üsler üzerindeki kontrolünü kısıtlamak veya tamamen ortadan kaldırmak isteyebilir. Halbuki egemenlik hakkına dokunamaz. Bu nedenle üslerin egemen olması kaçınılmazdır" (Gazioğlu, 2000:vi) demiştir.

¹⁴ Bunun için bkz... Tarım Yaşı ve Üretim 2001, KKTC Tarım ve Orman Bakanlığı İstatistik ve Plânlama Şubesi, Lefkoşa, 2002.

merkezî hükümete verecekleri yetkiler dışında kalan konularda kendi toprakları üzerinde egemen olmalarına karşı çıkmaları, anlaşılır ve kabul edilir bir tutum değildir. Zaten bu husus, ilgili bütün belgelerde görülmektedir. Örneğin Zürih Antlaşması'nın 23. maddesinde, “*en çok müsaadeye mazhar olma*” (Gazioğlu, 2000:281) ayrıcalığından İngiliz üsleri ve askerî tesisler ayrı tutulmuşlardır. Londra Deklârasyonu'nda ise Kıbrıs sorununun nihaî çözümünde ve iki üs bölgesinin tam olarak İngiliz egemenliği altında kalmasında herhangi bir beis olmadığı kabul edilmiştir. Ayrıca Londra Deklârasyonu'nda, İngiltere'nin egemenliği altında kalacak olan bu bölgelerin toprak bütünlüğünün, *Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti* (Gazioğlu, 2000:322) tarafından garanti edilmesi de öngörülmüştür.

Örneğin Kuruluş Antlaşması'nın 1. maddesine göre ‘*egemen üs bölgeleri*’ (Gazioğlu, 2000:279) Birleşik Krallığın egemenliği altında kalacaktır. Birleşik Krallığa tanınan hakların ve kolaylıkların tamamı, egemen üs bölgelerinde de uygulanacaktır. Bu üsler, başkasına devredilmesi halinde, bu yapı ya tümüyle *lağvedilecek* veya çok köklü *değişikliğe* uğrayacaktır. Kaldı ki Kuruluş Antlaşması'nda böyle bir temel değişikliğin, bu anlaşmaya taraf olanların tümünün izni olmadan yapılamayacağı ortadadır. Zaten bununla ilgili olarak Makarios ve Dr. Küçük, Kıbrıs Cumhuriyeti hüviyetiyle, İngilizlerden askerî üsleri terketmelerini istemeyeceğine ilişkin, kesin güvence de vermişlerdir.¹⁵ Ancak İngilizlerin bizzat kendisi, bu üsleri terketme ihtiyacı hissederse, işte o zaman üsler, Kıbrıs Cumhuriyeti'ne devredilecektir. Bu da göstermektedir ki İngilizler, üslerin her iki topluma da devredilmeyeceğini ‘*güvencesini*’ (Gazioğlu, 2000:322) almışlardır.

Bunun yanı sıra Garanti Antlaşması'nın III. Maddesinde, Birleşik Krallığın egemenliğinde kalacak bölgelere de temas edilmiştir. Ne var ki egemen üs bölgelerinin İngiltere'nin elinden çıkması durumunda, Cumhuriyetin bağımsızlığının, toprak bütünlüğünün ve güvenliğinin etkin biçimde garanti edilmesinin olanaklı olup olmadığı belli değildir. Bu husus, hiç kuşkusuz ki, Kuruluş Antlaşması'nın 3. maddesi ile yakından ilgilidir. Eğer Birleşik Krallık, üs bölgelerini Kıbrıs Cumhuriyeti dışında bir başka ülkeye terk edecek olursa, bu Garanti Antlaşmasının II. maddesine aykırı bir tutum olacaktır. Kaldı ki bu durum, *taksimle* ilgili ciddi bir referans olarak ileri sürülebilecektir.

Aslında egemen üs bölgeleri ile Kıbrıs Cumhuriyeti arasında, ilişkileri etkileyecek birçok faktör daha vardır. Örneğin gümrük engelleri ve özel gümrük düzenlemeleri ile üslerin Birleşik Krallığın elinde bulundurulmasıyla yakından ilişkili olarak üslerdeki yönetim

¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, 1959, İçtima 48, Celse 1, s. 1350.

siyasetinin esasları dikkat çekicidir. Bundan başka İngiltere'ye duyulan güven faktörü de önemlidir. Bu güven, öyle bir hâl almıştır ki, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin, Yunanistan'ın ve Türkiye'nin izni olmadan bir başka ülkeye uygun bir şekilde devredilmesini men etmektedir.

Gerçek şu ki adadaki egemen İngiliz üslerinin varlığı ve yasal statüsü, Kıbrıs Anlaşmalarının ayrılmaz bir parçasıdır. İlgili tüm müzakerelerde, diplomatik yazışmalarda ve anlaşma metinlerinde açıkça görülmektedir ki, adadaki İngiliz üslerinin egemenliği ve devamı, tüm taraflarca, hem Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran anlaşmaların, hem de bu anlaşmaların tarafları arasında oluşturduğu dengenin korunması, önkoşul olarak görülmektedir.

Ayrıca bu üslerin, Türkiye'nin millî çıkarları ve güvenliği için de önemli olduğu düşünülmektedir. Bu nedendir ki, Dışişleri Bakanı Zorlu, egemen İngiliz üslerinin müzakeresinde, tarafları tatmin eden bir anlaşmaya varılması ve bu üslerin ileride devredilmesi konularında, nasıl bir yöntem ve tutum izleneceği hususlarında Türkiye'nin millî çıkarlarına en uygun koşulların gerçekleşmesi için son derece titiz ve ince bir siyaset güttüğü görülmüştür. Özellikle bu, Zorlu'nun "*İngiltere'nin Kıbrıs'ta üs sahibi olması, Türkiye için de faydalı görülmektedir*"¹⁶ demesinden anlaşılmaktadır. Ancak Zorlu, egemen İngiliz üslerinin geleceği ile ilgili kararların alınmasında, Türkiye'yle de mutlaka müzakere edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Hatta yukarıda ifade edilen belgelerde de belirtildiği gibi yasal görüşler çerçevesinde, üslerin *geleceği* veya *devri* söz konusu olduğunda, Türkiye'nin sadece görüşünün değil, aynı zamanda izninin de alınması gerekmektedir. Zira adadaki egemen İngiliz üslerinin, Kıbrıs anlaşmalarının ayrılmaz bir parçası olduğu hukukî bir gerçektir (Gazioğlu, 2000:280). Bu nedenle, tüm tarafların izni olmadan üslerin statüsünde bir değişikliğe gitmek, hukuken geçerli bir eylem değildir.

Kaldı ki Menderes ve Karamanlis arasında imzalanan ve gizli kalması kararlaştırılan '*Centilmenler Anlaşması*', Kıbrıs'ın NATO'ya üye olmasını da öngörmektedir. İngiltere'nin ise bu konuda kaygıları ve çekinceleri vardır. Zira Kıbrıs'ın NATO üyeliğinin İngiltere'nin askerî yönden millî çıkarları ile bağdaşmayacağı görüşü ağırlık kazanmıştır.

Özellikle 1960 yılı Ocak ayı içinde Kıbrıs'ın NATO üyeliği konusu, Londra'da ilgili Bakanlıklar arasında enine boyuna tartışılmıştır. Bu konuyla ilgili olarak İngiliz Genelkurmay Başkanlığı, Kıbrıs'ın NATO üyeliğine karşıdır (Gazioğlu, 2000:346). Genelkurmay Başkanlığı'nın konuya ilişkin raporlarında ise şu sonuçlara yer verilmiştir:

¹⁶ "Üsler Bölgesi", Agon Gazetesi, 3 Haziran 1994, No: 4153, s. 6; "Rum Basın Bülteni", Türk Ajansı Kıbrıs (TAK) Arşivi, 2 Haziran 1994, s. 6.

1.) Kıbrıs'ın siyasî olarak NATO üyeliği gerekli görülebilir. Fakat askerî yönden bu üyeliğin sağlayacağı yarar, zararlarından çok daha azdır.

2.) NATO üyeliği, Kıbrıs Hükümeti'nin NATO plânlarını ve gizli belgelerini öğrenmesi imkânı verecektir. Dolayısıyla adadaki Komünist Partisi'nin güçlü olması nedeniyle, bu durum büyük riskler taşımaktadır.

3.) Üyelik, Kıbrıs Cumhuriyeti'ne NATO'da söz sahibi olma hakkını kazandıracaktır. Hâl böyle olunca *oy birliği* ile alınan kararları Kıbrıs'ın *veto* etme şansı artacaktır.

4.) Kıbrıs, NATO üyesi olursa, İngiltere'nin millî çıkarları için üslerin kullanılmasında ciddi sıkıntılar çıkarabilecektir (Gazioğlu, 2000:346).

Buna göre askerî üs bölgeleri üzerinde tam egemen olmak isteyen İngiltere, Kıbrıslıların hiçbir şekilde üslere müdahale etmemesini istemektedir. Hâlbuki Kıbrıs NATO üyesi olursa, Kıbrıslı Türkler ve Rumlar, kendilerinin onaylamayacağı bir askerî hareketin plânlandığını düşünerek, çok hassas bir noktada karşı çıkabileceklerdir. Dolayısıyla İngiltere, Kıbrıs'taki her iki topluma böyle bir imkânının verilmesini istememektedir.

Bunun üzerine adaya dıştan gelecek tehlikelere karşı savunmak için NATO'nun sorumluluk yüklenmesine karşı çıkmayan İngiliz Genelkurmayı, işi daha da ileri götürerek, istenirse NATO'nun bu sorumluluğunu, İngilizlere devredebileceğini önermiştir. Aslında İngiltere'nin bu husustaki amacı, egemen üslerdeki hâkimiyeti paylaşmamaktır. Bütün belgeler açıkça göstermektedir ki, İngilizler, üslerin egemenliğini tam olarak güvence altına almadan, hiçbir anlaşmayı imzalamayacaklardır (Gazioğlu, 2000:356). Hatta üs alanlarıyla ilgili olarak birkaç kilometre kare için bile, aylarca çetin müzakereler yapmaktan da çekinmemişlerdir. Bu nedenle İngiltere, Kıbrıs'ın NATO üyeliğine aktif bir şekilde destek vermekten kaçınmış, hatta üyeliği aleyhinde lobi çalışmaları dahi yapmıştır.

İngiliz Genelkurmayı tarafından hazırlanıp 8 Ocak 1960'ta Dışişlerine gönderilen bu görüş, ilgili bakanlardan oluşan bir komitede tartışılarak değerlendirilmiştir. Buna göre kurulacak Kıbrıs ordusunun veya kolluk kuvvetlerinin İngiliz üslerindeki herhangi bir askerî harekâtı zora sokmayacağı belirtilmiştir. Üstelik Kıbrıs'taki İngiliz kuvvetlerinin, sadece NATO'nun amaçları için orada bulunmadığı da ifade edilmiştir (Gazioğlu, 2000:347). Bunun üzerine Tümgeneral Harley, Kıbrıs'taki İngiliz üslerinin NATO ile hiçbir bağlantısı

olmadığını ve burada ne yapılması gerektiğine ancak İngiliz hükümetinin karar verebileceğini, bu nedenle NATO'nun karışmasının¹⁷ mümkün olamayacağını belirtmiştir.

Fakat yine de bu konunun, daha çok siyasî bir mesele olduğu, Türk ve Yunan Başbakanlarının açıklanmayan 'Centilmenler Anlaşması' uyarınca, Kıbrıs'ın NATO üyeliğini destekleme kararı aldıkları ve bu nedenle konu gündeme geldiği zaman, İngiltere'nin tek başına karşı çıkamayacağı görülmüştür. Aslında istenilenin, Kıbrıs'ın mümkün olduğu kadar Batı'yla bağlantısının sağlanmasıdır.

Ne var ki egemen İngiliz üssü için sağlanan tatbikat alanlarından ikisinin, yani Kuruluş Antlaşması'nın ekinde belirtilen A 6 nolu *Greko Burnu* ile A 7 nolu *Yayla'daki* radyo nakil istasyonunun NATO'ya ayrıldığı şeklinde çıkan bir habere istinaden İngiliz Dışişleri Bakanlığı, 11 Şubat 1960 tarihinde bir memorandum yayımlamıştır. Bu memoranduma göre her iki alanın da İngiliz üssüne bağlı olduğunu ve Majeste Kraliçe Hükümeti'nin genel stratejik sorumluluklarının yerine getirmek için kullanılacağını ve NATO'ya karşı olan sorumlulukların da buna dahil olduğunu, fakat tamamıyla ve sadece İngiliz Hükümeti'nin denetimi altında bulunacağını açıklanmıştır (Gazioğlu, 2000:347).

Zaten daha önceden de İngiliz Hükümeti, adada egemen İngiliz üsleri bulunması koşuluyla, Kıbrıs'ın egemenliğini, Türk ve Rum toplumlarının birlikte oluşturacakları bir yönetime devretmeyi kabul ettiğini belirtilmiştir. Ancak İngiliz Başbakanı, görüşlerini açıklarken "isteğimiz, Doğu Akdeniz'de bir *Cebelitarık'tır*" (Macmillan, 1969:689) diyerek, İngiltere'nin isteklerini ortaya koymuştur. Buna göre:

1. Kıbrıs'taki üsler, İngilizlerin mutlak egemenliğinde devam etmelidir.
2. Radar istasyonları vb. tesisler, sürekli olarak İngilizlere ait olmalıdır.
3. Üsler için yol, liman v.s. gibi her türlü kolaylık sağlanmalıdır.
4. Lefkoşa havaalanı için özel bir düzenleme yapılmalıdır (Macmillan, 1969:693).

Aslında İngilizlerin 1950'lerdeki bu tutumu, 1974 sonrasındaki Türk tezini desteklemektedir. Zira üzerinde yıllarca uğraş verilen federal veya konfederal yapıdaki bir Cumhuriyetin kurulabilmesi halinde, kuzeydeki federe veya konfedere Türk devletinin,

¹⁷ Bu madde ile İngiliz egemenliği altında kalacağı öngörülen bölgeler *Ağrotur* ve *Dikelya* egemen üs bölgeleridir. Kuruluş Antlaşması'nda öngörüldüğü biçimde üs bölgelerindeki İngiltere egemenliği, ayrıca, Garanti Antlaşması'nın III üncü maddesiyle, Kıbrıs Cumhuriyeti, Türkiye ve Yunanistan tarafından garanti edilmiştir. Bkz... "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kurulmasına Dair Antlaşma ile A, B, C, D, E ve F Ekleri", KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya: Resmi Gazete, Tarih: 10 Nisan 1965, s. 11976, madde 1.

merkezî hükümete verilecek yetkilerden arta kalanlar hariç, kendi sınırları içinde ve egemenlik hakkına sahip olması şeklindeki Türk tezinin haklılığını ortaya koymaktadır.

Görüleceği gibi İngilizler, askerî amaçlarla kullanılmak üzere bile olsa, Türkler gibi, Kıbrıs'ta kendilerine verilmiş toprak parçası üzerinde *tam egemen* olmaları koşuluna büyük önem vermektedirler. Egemenliği kendilerine ait olmayacak bir toprak parçasının, güvenlik yönünden sakıncalı olacağını, aksi takdirde üs bölgesinin tam olarak kontrolünde bulunmayacağını düşünerek, işi şansa ve oluruna bırakmak gibi bir riski, göze alamayacaklarını açıklamışlardır. Bu yüzden üsler üzerindeki *tam egemenlik* konusu, İngiltere için vazgeçilmez bir önkoşul olarak ortaya çıkmıştır. Ancak ilgili taraflar, İngiltere'nin bu önkoşuluna karşı çıkmaktadır. Böylece '*egemen İngiliz üsleri*' deyimini ve bu üslerin kapsadığı toprak parçası üzerindeki tam egemenlik koşulu, 1959-60 Zürih ve Londra anlaşmalarında ve Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nda en açık şekilde yer almıştır.

İngiliz Dışişleri Bakanının, Kıbrıs'ın dış güçlere ve tehlikelere karşı savunulmasında, adadaki askerî üsleri ve bölgedeki sorumlulukları nedeniyle devam etmesi gerektiğine dair görüşüne karşı Averoff, Garanti Antlaşması'yla her üç ülkeye zaten bu sorumluluğun verildiğini belirtmiştir. Kaldı ki Averoff, Kıbrıs'ın NATO üyesi olması hâlinde, bu tür bir kaygının ortadan kalkacağını, Yunanistan'ın, '*Centilmenler Anlaşması*'nda da belirtildiği üzere Kıbrıs'ın NATO üyeliğini kuvvetle desteklemekte olduğunu açıklamıştır. Hâlbuki bu, İngiltere tarafından kabul edilebilecek bir durum değildir.

Esasında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasına ilişkin Anlaşma, Kıbrıs'taki İngiliz çıkarlarını her yönden korumaktadır. Buna göre Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ülke toprakları, bu Anlaşmanın *Ek-A* bölümünde tanımlanmış olan iki bölge dışında,¹⁸ Kıbrıs adası ve çevresindeki adalardan oluşmaktadır.

Bir yanda Kıbrıs Cumhuriyeti, öte yanda İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasında akdedilen '*Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kurulmasına Dair Antlaşma*',¹⁹ İngiltere'nin egemenliği altındaki üs bölgelerinin statüsü ile bu üslerin çalışma ilkesine ilişkin karşılıklı hak ve yükümlülüklerinin belirlemesi açısından önemlidir. Böylece bu anlaşmayla İngiltere, Kıbrıs'ın bağımsızlığını, ancak İngiliz çıkarlarının tatmin edilmesiyle tanımış ve onaylanmıştır (Ersoy, 1989:74). Bu husus, özü itibarı ile Orta Doğu'daki İngiliz çıkarlarını

¹⁸ Bunun için bkz... "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kurulmasına Dair Antlaşma ile A, B, C, D, E ve F Ekleri", KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya: Resmi Gazete, Tarih: 10 Nisan 1965, s. 11976, madde 1.

¹⁹ "İngiliz Üsleri", Cyprus Weekly Gazetesi, 21 Ekim 1994, No: 4290, s. 6; "Rum Basın Bülteni", Türk Ajansı Kıbrıs (TAK) Arşivi, 21 Ekim 1994, s. 6.

güvence altına almaya yöneliktir. Bu da yaklaşık 99 mil²'lik iki egemen askerî üs ve yukarıda sözü edilen Kuruluş Antlaşması'yla temin edilmiştir.

Londra ve Zürih'te imzalanan anlaşmalarla, bir taraftan İngiltere çıkarları egemen iki üsle sağlanmış, diğer taraftan Türkiye ve Yunanistan'ın çıkarları, İttifak Antlaşması'na dayalı olarak askerî birliklerini adada bulundurmasıyla dengelenmiştir (Ersoy, 1989:96).

Aslında bu gelişme, tarihî bir sürecin sonucudur. Çünkü Kıbrıs'a 1914 yılından beri egemen olan İngiltere, Rumların Enosis istekleri üzerine adaya *Winster* ve *Radcliffe* tasarımlarını önermiş ve ardından *Macmillan* plânı ile içişlerinde özerklik vermeyi denemiştir. Ancak bütün öneriler, Kıbrıslı Rumların Enosis isteklerini yatıştırılamamıştır. Bunun üzerine İngiltere, Hindistan'ın bağımsızlığını tanıdıktan ve Orta Doğu'daki üslerini kapattıktan sonra Türkiye ile Yunanistan'ın hazırladığı Zürih Antlaşması'nı kabul etmiş ve üs bölgesi dışındaki (Bilge, 1986:71) alanların egemenliğini *Kıbrıs Cumhuriyeti*'ne devretmiştir. Zira İngiltere, 1950'li yıllarda politika değişikliğine gitmiş ve “*Kıbrıs'a ihtiyacımız yok; sadece Kıbrıs'ta bulunacak üslere ihtiyacımız var*” (Albrecht, 1994:9) görüşü hakim olmuştur. Zaten adada iki egemen üsse sahip olma fikri, 1958'de *Kraliyet Uluslararası İlişkiler Enstitüsü*'nün²⁰ raporunda da ifade edilmiştir. Kaldı ki bu çözüm, ABD çıkarları açısından da kabul edilebilir bir çözümdür. Çünkü adı geçen çözüm, ABD'nin Orta Doğu'daki çıkarlarının korunmasında, İngiliz üslerinin güvenliği oldukça önemlidir (Adams, 1972:99; Attalides, 1979:158-159-160).

Bağlantısızlar ve Sovyetler Birliği'nin desteği ile adadaki İngiliz üslere zaman zaman bu üslerden ABD'nin de yararlanmasına karşı muhalefet eden Makarios'un, adayı “*Doğu Akdeniz'de önemli bir üs*” (Sönmezoğlu, 1995:71) olarak gören Birleşik Devletler'in sempatisini kazanması beklenemezdi. Bu nedenle 15 Temmuz 1974 tarihinde, Atina'daki Yunan Cuntası tarafından desteklenen Millî Muhafızlar'ın Kıbrıs'ta gerçekleştirdikleri bir darbe ile Kıbrıs Rum yönetimi lideri Makarios'un iktidardan uzaklaştırılması, ABD yönetiminde “*memnuniyetle*” (Sönmezoğlu, 1991:101; Sönmezoğlu, 1995:71) karşılanmıştır.

Kaldı ki İngiltere'nin Irak'ta savaşılabilmek için Orta Doğu'ya ne kadar çok asker ve askerî malzeme aktarmak zorunda kaldığı hatırlanırsa, Kıbrıs'taki üslerin önemi, bir o kadar da anlaşılmaktadır. Özellikle müttefik donanmasına hizmet edecek limanların veya adaya yerleştirilecek silah sistemlerinin ya da istihbarat toplama gereçlerinin İngiltere ve müttefikler için ne derece önemli olduğu yadsınmaz bir gerçektir. Ayrıca Amerika'nın, hâli hazırda

²⁰ The Royal Institute for International Affairs.

Kıbrıs'ın güney kesiminde bulunan ve Batı'nın Doğu Akdeniz, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki güvenlik çıkarlarına hizmet eden sofistike askerî destek ve istihbarat toplama tesislerinden (Stearns, 1992:17) faydalandığı da bir hakikattir. Hâlen ada üzerinde *Amerikan Federal Yayın Enformasyon Servisi*'nin dinleme antenleri (Stearns, 1992:17) bulunmaktadır. Dolayısıyla bunlar, elektronik istihbarat toplama kapasitesiyle Amerikan ve Batı çıkarlarına hizmet ettiği de vakadır.

Geçmişte, bağlantısız ve Sovyet yanlısı bir politika takip eden Makarios, ilginç bir şekilde tesislerin kullanımı konusunda Amerikalılara pek problem çıkarmamıştır. Hatta Makarios, ada üzerindeki bir toprak parçasının İngiliz egemenliğinde olması ve Amerikalıların bu toprak parçasını mayın temizleme operasyonları ve istihbarat toplama uçuşları (Wolfe, 1988:48) için pek muhalefet göstermemiştir. Dolayısıyla Amerikalıların Kıbrıs'a karşı ilgisiz davranarak, bu tesisleri tehlikeye atmalarını veya uzun dönemde kaybetmelerini beklemek, muhtemel bir davranış değildir. Bu yüzden kendilerine hizmet eden Rum kesimine, Amerikan yetkililerinin daha toleranslı davrandığını ve Kıbrıs meselesinde '*eşitlik prensibinden*' (Dodd, 1998:116) uzaklaşıldığını iddia edenler de vardır.

Zaten Kıbrıs'ta olası bir çözümde, adanın %3'üne yakınına kaplayan Ağrotur ve Dikelya üslerinin, aynı Hong Kong'un Çin Halk Cumhuriyeti'ne iadesinde (Özgür, 1981:103) olduğu gibi, tartışılır bir hâle geleceği konusunda ciddi endişeler vardır.

Gerçek şu ki, II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan bu üslerin varlığı, layıkıyla şimdiye kadar tartışılmamıştır. Hâlbuki tarafsız çevrelerde, en az Kuzey'deki Türk askerinin varlığı kadar, bu üslerin varlığının da gündeme getirilmesi gerekmektedir. Özellikle '*anti emperyalist*' veya '*anti kolonyalist*' *Bağlantısızlar* (Hasgüler, 1998:51) bile, adadaki İngiliz üslerini tartışmaya açmamışlardır. Kaldı ki İngilizler, tüm dikkatlerini ve tepkilerini, "*kuzeydeki askerî işgal*" (Gürel, 1985:169-172) üzerinde yoğunlaştırmaya çalışmışlar ve bunun için özel çaba harcamışlardır. Gerçi buradaki amaç, adadaki İngiliz üslerinin mutlak egemenliğinin tartışılmasını önlemektir.²¹ Çünkü Doğu Akdeniz'de mühim bir mevkide egemen üslere sahip olan İngiltere'nin, bu üsleri terk etmesi beklenemezdi (Gürsoy, 1962:209). Nitekim 1964'deki İngiliz siyaseti, '*Rumlar ne yaparsa yapsın, muhalefet etmemek*' gibi bir tutuma girmişlerdi. Aslında bu tutum, İngiltere'deki sosyalist hükümetlerin iktidar yıllarında daha da güçlenmiştir (Gibbons, 1997:401).

²¹ "A Loose Translation of The Response by President Denktash to The Soviet Proposals", Kıbrıs Mektubu, (1987) 2, s. 42.

Bununla beraber İngiltere'nin, halihazırda savunma imkânı ve taahhütleri bakımından, üslerin toptan veya hemen kaldırılması kabul edilemezdi (Tülümen, 1998:92). Avusturya örneği dikkate alınacak olursa, bağımsız ve tarafsız bir Kıbrıs devletinin desteklenmesi gerekecektir. Bu bağlamda adanın *askerden arındırılması* meselesi ortaya atılacağından, üsler meselesi tekrar gündem gelecektir. Ne var ki İngiltere için bu, ancak *on yıl* (Tülümen, 1998:92) sonra uygulanması kaydıyla düşünülebilirdi.

Aslında ada topraklarının *askersizleştirilmesi*, Kıbrıs'ın *bağılantısızlık* statüsüne uygun bir modeldir (Tamçelik, 2008:625). Hatta bütün askerî birlikleri adadan çekilmesi, yabancı askerî üslerin ve buna bağlı gereçlerin faaliyetlerine son verilmesi, ideal bir istek olarak değerlendirilebilir. Bundan dolayı Rum liderliği, Kıbrıs'ın askerden arındırılmasını desteklemektedir. Ne var ki egemen İngiliz üslerinin boşaltılması, ada toplumlarını aşan bir konu olarak ortada çıkmaktadır. Ancak bu konuda Türk tarafının tutumu, İngilizlerin bu üslerden çekilmeleri hâlinde *Dikelya üssünün* Türklere, yani kuzeydeki devlete verilmesi²² noktasında düğümlenmiştir.

Hâlbuki İngiltere'nin Kıbrıs'a olan ilgisi, azalmak şöyle dursun, devamlı olarak artmaktadır. Bu yüzden İngiltere, Kıbrıs'ta topyekûn bir *askersizleştirmeye* hiç de sıcak bakmamaktadır (Yabuloğlu, 1988:3). Bunun nedeni adada iki büyük İngiliz egemen üssünün bulunmasıdır. Çünkü adanın *askersizleştirilmesi* durumunda, bu üslerin de bu sisteme dahil edilmesi gündeme gelecektir. Askerî yetkililer, İngiltere'nin böylesine stratejik üslerini kapatmayı göze alamayacağını düşünmektedirler. Çünkü İngiltere, Doğu Akdeniz'deki stratejik çıkarlarını, adada bulunan ve egemenliği altındaki üslerle sağlamaktadır (Clogg, 1992:187). Kaldı ki İngiltere, Süveyş Kanalı'ndaki lojistik ve Orta Doğu'daki emperyalist (Halley, 1985:8; İsmail, 1998:8) çıkarlarının korunması için Kıbrıs'a şiddetle ihtiyacı vardır.

Bunun üzerine Vasiliu, adanın *askerden arındırılması* konusunu gündeme getirince, İngiltere Başbakanı Thatcher, Kıbrıs meselesi çözümlense bile, adanın "*askersizleştirilmesini*" ve "*kendi üs topraklarının ve kullanmakta oldukları kolaylıkların ortadan kaldırılmasını*" (Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü-Yarını, 1995:163), hiçbir şart altında kabul etmeyeceklerini açıklamıştır. Bu yüzden Kıbrıs'ta egemen üsleri nedeniyle Garanti Antlaşması'na sahip çıkmış görünen İngiltere, bu anlaşmanın değişmesini istememektedir (Denktaş, 1996:10). Hatta Kıbrıs'taki İngiliz üslerinin 1960 anlaşmaları ile belirlenmiş statüsünün *muhafaza*

²² "S-300'ler Gelmez", Cumhuriyet Gazetesi, 23 Temmuz 1998, No: 8711, s. 8.

edilmesini ve yapılacak değişikliklerin *İngiliz egemenliğinin aleyhine* (Gazioğlu, 1993:15; Deliceirmak, 1993:115) olmamasına dikkat edilmesini arzulamaktadırlar.

Hâlbuki bugün Kıbrıs'ta yeniden bir çözüm bulunması, adada iki federe devlet esasına dayalı ikinci bir devletin kurulması ile ilgili çabalar sürerken, İngiliz üslerinin de çözüm paketinin içine alınacak şekilde gündeme getirilmesi doğaldır.

Bu çerçevede İngiliz üslerinden *Dikelya*'nın Kıbrıs Türk Federe Devleti'ne, *Ağrotur* üssünün ise Rum Federe Devleti'ne verilmesi en uygun yöntem olacaktır. Ancak bir formül üretilerek, bu üslerin bir süre daha, lakin '*kira*' (Gazioğlu, 1993:15; Deliceirmak, 1993:115) yöntemiyle İngilizlerin kullanımına verilmesi, adil ve makul bir yaklaşım olacaktır.

Aslında bu durumun hâlli için 2002-2004 yılları arasında ortaya çıkan *Annan Plânı* ile çözümlenebileceği düşünülmüştür. Özellikle bu plânda, *egemen İngiliz üsleri* ile ilgili öneriler, diğer çözüm plânlarına göre daha somut verilerle mücehhez kılınmıştır. Örneğin *Annan Plânı*'nın "*Kuruluş Antlaşması'na Ek Protokol*"²³ başlığı altında, bugüne kadar hiçbir öneri paketinde bulunmayan görüşler ifade edilmiştir.

Buna göre İngiltere'nin *Ağrotur* ve *Dikelya egemen üs bölgesinin* bazı kısımlarındaki egemenliğinden vazgeçme niyetinde olduğu görülmüştür. Özellikle Birleşik Krallığın egemenliğinden vazgeçtiği bölgeler, ilgili *Protokol*'ün *Ek*'inde izah edilmiş ve söz konusu bölgeler, *Protokol*'de '*vazgeçilmiş bölgeler*' olarak tanımlanmıştır (md. 1). Ancak vazgeçilen bölgelerde Birleşik Krallığın, *Ağrotur* veya *Dikelya egemen üs bölgesinde* uygulanmakta olan tüm uluslararası yükümlülükler ve sorumluluklar, kurulacak yeni devlet tarafından üstlenileceği belirtilmiştir (md. 2/1). Özellikle Birleşik Krallığın sahip olduğu tüm hak ve menfaatler, *vazgeçilmiş bölgelerde* uygulandığı gibi, kurulacak yeni devlete ait olacaktır (md. 2/2). Ancak *vazgeçilen bölgelerde*, egemen üs bölgesi idaresine veya Birleşik Krallığa maruz olan veya onlar adına, bu *Protokol*'ün yürürlüğe girmesinden hemen önce var olan tüm hukukî sorumluluklar ve yükümlülükler, o tarihten itibaren Kıbrıs'a maruz bir şekilde sonuç doğuracaktır (md. 3).

Vazgeçilen bölgelerde Birleşik Krallık hükümeti tarafından tutulan taşınmaz mallara gelince, *Kuruluş Antlaşması Ek B, Bölüm III*'ün hükümlerine tabî olacağı görülmüştür. *Vazgeçilen bölgelerdeki* egemen üs bölgesi yönetimine verilmiş diğer taşınmaz mallar ise *Kuruluş Antlaşması*'ndaki *Ek E Kısım 1 paragraf 2*'ye uygun olarak bu *Protokol*'ün yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yeni kurulacak devletin mülkiyetine geçecektir (md. 4).

²³ Bunun için bkz... "Kıbrıs Sorununun Kapsamlı Çözümü - 30 Mart 2004", KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya: BM Önerileri – Annan Plânı, Tarih: 30 Mart 2004.

Ne var ki *Kuruluş Antlaşması*'ndaki *Ek A, Kısım 3*'te birtakım değişiklikler yapılarak, Kıbrıs'ta kurulacak yeni devletin, bu Antlaşmanın *Ek Protokol*'ündeki raporda belirtilen çizgiler arasında kalan *kara suları* üzerinde *egemenlik* iddiasında bulunmayacaktır (md. 5/1). *Kuruluş Antlaşması*'na ilave *Ek A*'ya ait, değiştirilmiş şekliyle *Kısım 3*'te atıfta bulunulan çizgilerle, sınırları belirlenmiş ve yeni kurulacak devlet tarafından *kara suları* iddiasında bulunmayacağı, hükümler İngiliz üslerine bitişik sular Birleşik Krallık Hükümetince tayin edilecek uygun niteliklere haiz bir kişi tarafından hazırlanacak bir raporda belirlenecektir. Söz konusu kişi, bu *Protokol*'ün yürürlüğe girmesini müteakip en geç bir ay içerisinde çalışmalarına başlayacak ve her halükarda dokuz ayı aşmamak kaydıyla, çalışmalarını, mümkün olan en kısa sürede tamamlayacaktır. Tayin edilecek kişi, kendisine yardımcı olması için teknik danışmanlar da atayabilecektir. Ayrıca söz konusu kişi, çalışmalarını tamamlaması üzerine, Birleşik Krallık ve Kıbrıs'ın ilgili yetkililerine rapor vermesi de kararlaştırılmıştır (md. 5/2).

Bunun dışında Birleşik Krallığın, her ne sebeple olursa olsun *ulaşım hakkı* engellenemeyecektir. Bu engelleme, iki ayrı bölge için de yapılamayacaktır. Özellikle yeni kurulan devlet tarafından *Dikelya egemen üs bölgesinin doğusuyla* bitişen, denizle birleşen ve *Harita A*'da işaretlenen 16.10 km^2 'lik alanda, ayrıca *batisıyla* bitişen, denizle birleşen ve *Harita A*'da işaretlenen 5.01 km^2 'lik alanda ve buna bağlı *kara sularında* hak iddia edilmeyeceklerdir (md. 5/3).

Kuruluş Antlaşması'ndaki *Ek B, Bölüm IV, Kısım 3, paragraf 2*'ye göre küçük çapta rutin eğitimlerin yapıldığı alan, Sotira bölgesinden, Limasol-Baf anayolunun kuzeyindeki araziye kadar oluşan bölgeye dek uzatılacaktır. Sotira bölgesinin yeni sınırları bu *Protokol*'ün *Ek Açıklamasının 2'nci kısmında*, Birleşik Krallık tarafından tayin edilecek kişi tarafından haritalar üzerinde tanımlanıp, işaretlenecektir (md. 6).

Ancak ilgili *Protokol*'ün yorumlanması veya uygulanması ile ilgili olarak herhangi bir uyuşmazlık çıkarsa, bu durum istişare ile halledilecek ve herhangi bir *uluslararası mahkeme* veya *üçüncü tarafa* başvurulmayacaktır (md. 8). Böylece çıkması muhtemel sorunlar, tarafların uzlaşması ile halledileceği taahhüt altına alınmış oldu.

Görüleceği üzere *Annan Plânı*'nda egemen İngiliz üsleri ile ilgili olarak tafsilatlı bilgi bulmak mümkündür. Ancak bu plânda, İngiltere'nin çıkarları azami ölçüde korunduğu da bir vakadır. Özellikle haritaların kendilerinin belirleyeceği uzmanlarca çizilmesi veya çıkabilecek anlaşmazlıklarda uluslararası mahkemelere başvurulmamasını istenmesi, bu

görüşü doğrulamaktadır. O yüzden *Annan Plânı*'nın diğer plânlardan farkı olduğu söylenebilir.

Sonuç

Bütün bunlar göstermektedir ki coğrafi konum, *beşerî tarihin* oluşumunda oldukça önemli ve etkilidir. Bu yüzden Kıbrıs tarihi, kendi coğrafyasının özelliklerinden etkilenmekle birlikte, çevresel faktörlerle ve güç gruplarının bölgesel veya küresel çıkarlarla da yakından ilgilidir.

Hâl bu merkezde iken Kıbrıs'ın konumu, ilkin *dünya coğrafyasına*, sonra da *bölge coğrafyasına* göre değerlendirilmesi gerekecektir. Dünya coğrafyasına göre değerlendirildiği zaman Kıbrıs; Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Akdeniz ile doğrudan ilintilidir. Doğu Akdeniz üzerinden Avrupa; Karadeniz ve Akdeniz üzerinden Rusya; İran ve Orta Doğu üzerinden Asya ile Hint Okyanusu; Akdeniz üzerinden Afrika ile *dolaylı* olarak irtibatlıdır. Dolayısıyla Kıbrıs, bütün bu bölgelerdeki sorunlar için bazen *esaslı*, bazen de *satıhta* olmak üzere önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle bu bölgedeki güçler açısından Kıbrıs'ın *birinci* derecedeki önemi dikkate alınmadan, çözümlenelerde bulunmanın doğru olmayacağı açıktır. Kaldı ki bu çözümlenelerde, *tehdit* ve *fırsat* algılamalarını hep birlikte değerlendirmek gerekecektir.

Özellikle Kıbrıs'ın, *coğrafyasından* veya *tarihinden* kaynaklanan tehdidin yanında, en az bir *bölge devletinin* veya dünya politikasını etkileyen bir *küresel gücün* etkisinde kaldığı ortadadır. Sırf bu yüzden Kıbrıs'ın konumu, *dünya coğrafyasına* göre değerlendirildikten sonra *bölge coğrafyasına* göre de değerlendirilmesi gerekecektir.

Görünen odur ki Kıbrıs meselesi, günümüzde oluşan *dünya ve bölge dengelerine* göre yeniden biçimlenip çözümlenecektir. Fakat her ne olursa olsun, adanın İngiltere ile olan coğrafi, tarihî, siyasî, iktisadî, askerî ve stratejik ilişkiler ile İngiliz diplomasisinin ulusal çıkarları dikkate alınmadan soruna çözüm bulmak, çok hatalı bir tutum olacaktır.

Batı güvenlik konseptinin güney kanadı ve Atlantik ötesine bağlayan deniz köprüsünün en son halkası Akdeniz iken, *deniz* ve *hava üssü* olarak Kıbrıs, yeniden ön plâna çıkmaktadır. Zaten Akdeniz havzasında *üçü* çok önemli, *ikisi* de ikinci dereceden önemli *suyolu* veya *geçidi* bulunmaktadır. Dolayısıyla insanlığın bitmeyen jeopolitik güç ve egemenlik mücadelesinin, hayatî *deniz yolları* üzerinde yoğunlaşacağı kuşkusudur.

Ancak *Batı Akdeniz*'in stratejik sorunu, büyük ölçüde potansiyel değer taşıırken, *Doğu Akdeniz*'in problemi, barut fıçısı olan Orta Doğu yüzünden devamlı olarak savaş tehdidi

ve tehlikesi altındadır.²⁴ Kaldı ki İngiltere'nin ulusal güvenliğine yönelik tehdit olarak kabul ettiği *asi veya serseri devletlerin*²⁵ pek çoğu, Doğu Akdeniz'in çevresinde yer alması, İngiltere açısından Doğu Akdeniz'in önemini artırmaktadır. Dolayısıyla *Doğu Akdeniz'in güvenliği*, dünya ve bölge barışının ayrılmaz bir parçası olarak görülmelidir. Hele hele İngiltere için Doğu Akdeniz'i kontrol etmek, adeta *bölgesel güç dengesinden ziyade, küresel güç dengesi için bir zorunluluktur*.

Ancak bu görüşün aksine, İngiltere'nin Kıbrıs politikasının dar bir biçimde veya Kıbrıs'ın yalnızca stratejik önemi çerçevesinde değerlendirilmesinin yanlış olduğu da ortadadır. Özellikle bazı araştırmacılar, stratejik kaygıların azalmasıyla birlikte Kıbrıs'ta, bölgesel koşullara uyan, daha pratik ve daha gerçekçi seçeneklerin ön plâna çıkacağını söylemektedirler.²⁶

İngiltere açısından, özellikle Türkiye ve Orta Doğu'nun stratejik öneminin artarak devam edeceği düşünülecek olursa, Kıbrıs konusundaki stratejik düşüncelerin veya etkilerin uzun bir süre daha devam edeceği tahmin edilmektedir. İngiltere'nin Kıbrıs konusunda tamamen Türkiye karşıtı bir politika izlememesinin ve Türkiye'ye çözüm konusunda 'aşırı derece baskı' yapmamasının nedeni, aslında bu siyasî algıdan kaynaklanmaktadır. Özellikle İngiliz diplomasisi, Kıbrıs sorununda Rum veya Yunan yanlısı görünmemeye özenle dikkat etmektedir.²⁷ Çünkü İngiliz diplomasisi, Türkiye'nin stratejik öneminin, bölgedeki ağırlığının ve ihmal edilemeyeceğinin bilincindedir.²⁸ Bu yüzden GKRY Dışişleri eski Bakanı Kasulides, Türkiye'nin stratejik ve jeopolitik konumu nedeniyle, İngilizler çıkarlarını zedelemeyeceğinden, Kıbrıs konusunda Rumların istediği baskıyı yapmayacağına dikkat çekmektedir.²⁹

Gerçek şu ki Kıbrıs, Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Akdeniz'de jeopolitik egemenlik iddiasında olan ülkeler veya güçler için oldukça önemli bir deniz ve hava üssü konumundadır. Ayrıca burası, Orta Doğu gibi dünya coğrafyasının en *karışık* bölgesine yakın olması açısından, önemli ve stratejik bir üstür.³⁰ Zaten bu üs sayesinde Batılı güçler, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'dan kendilerine karşı gelebilecek tehditleri de bertaraf edebilecek konuma

²⁴ Daha ayrıntılı bilgi için bkz... Atay, 2000:302.

²⁵ Daha ayrıntılı bilgi için bkz... Öztürk, 2001:170.

²⁶ Daha ayrıntılı bilgi için bkz... Laipson, 1992:93; Fisher, 1992:245.

²⁷ Daha ayrıntılı bilgi için bkz... Uslu, 2001:153.

²⁸ Daha ayrıntılı bilgi için bkz... 1997 Yılı Sonu İtibarıyla Kıbrıs Sorunu, Hazırlayan: Dış Politika ve Savunma Grubu, Siyasî ve Sosyal Araştırmalar Vakfı (SISAV), İstanbul, 1998, s. 31.

²⁹ "Kıbrıs'ın Önemi", Fileleftheros Gazetesi, 24 Nisan 1994, No: 4117, s. 3-4; "Kıbrıs Rum Basını Özetleri", Türk Ajansı Kıbrıs (TAK) Arşivi, 24 Nisan 1994, s. 4.

³⁰ Daha ayrıntılı bilgi için bkz... Tarakçı, 1997:166-167.

gelmişlerdir. Keza Arap dünyasındaki çatışmalar ve istikrarsızlıklar dikkate alındığında, Süveyş Kanalı ile Avrupa'ya taşınan körfez petrolünün ulaşım güvenliği, Kıbrıs'tan daha kolay sağlanabilecektir. Dolayısıyla İngiltere'nin, Kıbrıs meselesinin çözümünde yer alması, hem *ulusal çıkarlarının*, hem de *stratejilerinin* bir gereğidir.

Bütün bunlar göstermektedir ki, günümüzde Doğu Akdeniz sahasında İngiltere'nin lehine önemli bir güç dengesinin olduğu ortadadır. Dolayısıyla Kıbrıs da dahil, Doğu Akdeniz'in tamamı İngiliz'in *nüfuz sahasına* açık olduğu görülmektedir. Bu itibarla gerek Doğu Akdeniz'de, gerekse Kıbrıs'ta mevcut olan bu dengeleri, İngiltere'nin aleyhine değiştirmek, bölge için çok ciddi sorunları da beraberinde getirecektir. Çünkü mevcut dengeler, İngiltere'nin tamamen lehinedir ve ulusal çıkarları ile uyumludur.

Özellikle mevcut dengelerde herhangi bir değişiklik veya en azından ciddi bir belirsizlik, İngiliz çıkarlarını riske edeceğinden Doğu Akdeniz'deki mevcut dengeleri değiştirebilecek gelişmelere sıcak bakmamaktadır. Ancak şunu da gözden uzak tutmamak gerekir ki, bölgedeki *krizlerin* ve *gerginliklerin*, İngiltere'nin adadaki üslerinin varlığına *meşruiyet* kazandırdığı da bir gerçektir.

Kaynaklar

- 1997 yılı sonu itibarıyla Kıbrıs sorunu (1998). Hazırlayan: Dış Politika ve Savunma Grubu, İstanbul: Siyasî ve Sosyal Araştırmalar Vakfı (SİSAV).
- Adams, Thomas W. (1972). The American concern in Cyprus. *Annals of The American Academy of Political and Social Science*, (401), 89-102.
- (1971). AKEL (The communist party of Cyprus). Stanford University, California: Hoover Institution Press.
- Alasya, Halil F. (1983). Kıbrıs Türk barış harekâtı. *VIII. Türk tarih kongresinde sunulan bildirimler*, C. III., Ankara: TTK Yayınları, 2043-2068.
- Albrecht, Peter – Jürgen (1994). *North Cyprus a travel book*, Nicosia: A-N Graphics Ltd..
- A loose translation of the response by president Denktash to the Soviet proposals (1987). *Kıbrıs Mektubu Dergisi*, (2), 40-45.
- An, Ahmet (2000). *Kıbrıs sorununun perde arkası*. Lefkoşa: Gelenek Yayınları.
- Armaoğlu, Fahir (1984). *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*. Ankara: İşbankası Kültür Yayınları.
- Atay, Mehmet (2000). Uluslararası jeopolitik egemenlik mücadelesinde Kıbrıs'ın stratejik konumu ve Akdeniz'de bölgesel güvenlik. *Proceedings of the third international congress for Cyprus studies*. Vol. III, Gazimağusa: Eastern Mediterranean University Congress for Cyprus Studies Publications, 291-305.
- Attalides, Michael A. (1979). *Cyprus: Nationalism and international politics*, Edinburgh: Q Press Ltd..
- Bağcı, Hüseyin (1990). *Demokrat parti dönemi dış politikası*, Ankara: İmge Kitapevi.
- Bilge, Suat (1986). *Ankara, Atina, Lefkoşa üçgeni*. Ankara: İmge Kitapevi.

- Borowiec, Andrew (1983). *The Mediterranean feud*, New York: Praeger.
- British Foreign Office (FO) 371/ 152833 – XC 180475*, Telgraf No: 453, 2 July 1960.
- British Foreign Office (FO) 371/2485/113481 ve 115866*: Sykes'dan Maxwell'e gizli yazı, 3.8.1915.
- British Foreign Office (FO) 371/2485/30439*.
- British Foreign Office (FO) Dışişleri Bakanlığı'ndan Elliot'a kapalı tel yazısı*, 30.12.1914.
- British Foreign Office (FO) Paper No. 371/2143/61124*: Maxwell'den Kitchener'e kapalı tel yazısı, 18.10.1914.
- British Foreign Office (FO) Paper No. 371/2147/79916*: Elliot'tan Sir Edward Grey'e kapalı tel yazısı, Atina, 7.12.1914.
- British Foreign Office (FO) Paper No. 371/2479/1820*: Harcourt'tan Kıbrıs yönetimine kapalı tel yazısı, 1.1.1915.
- British Foreign Office (FO) Paper No. 371/2484/25073, 25167, 28172, 46942, 49415, 41444, 106768 ve 101144*.
- British Foreign Office (FO) Paper No. 62044*: Malet'ten Dışişleri Bakanlığı'na özel ve gizli tel yazısı, İstanbul, 21.10.1914.
- British Foreign Office (FO) Savaş Bakanlığı'ndan dışişleri bakanlığına gizli yazı*, 15.8.1915.
- Clogg, Richard (1992). *Modern Yunanistan tarihi*. (Çev. Dilek Şendil), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Coufoudakis, Van (1977). *United States foreign policy and the Cyprus question. Cyprus reviewed: A seminar on the Cyprus problem*. Michael A. Attalides (ed.), Nicosia: Jus Cypri Association, 99-101.
- Crawshaw, Nancy (1978). *The Cyprus revolt*. London: George Allen and Unwin Press.
- Dağlı, Uğur Ulaş and F. Şeyda Bayındır (1997). *Proposals for the preservation of the existing settlement pattern in Maraş region. Journal for Cypriot Studies*, (3) 2, 173-181.
- Deliceirmak, Orbay (1993). *Haklılık ve kararlılık (tepkiler demeti)*, Lefkoşa.
- Denktaş, Raif (1996). *Kıbrıs meselesinde vizyon-1994*, Lefkoşa: Raif Denktaş Eğitim Vakfı Yayınları, Demokrat Matbaacılık.
- Dikerdem, Mahmut (1977). *Orta Doğu'da Devrim Yılları*, İstanbul.
- Dodd, Clemenet H. (1998) *The Cyprus imbroglio*, London: The Eothen Press.
- Druşotis, Makarios (2008). *Kıbrıs 1963-1964 ilk bölünme*, (Çev. Ali Çarıkoğlu), Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları, Kitap Matbaacılık.
- Eden, Anthony (1960). *The memoirs of Anthony Eden: full circle*, Cassell.
- Efegil, Ertan (2003). *Temel Konular Işığında Annan Belgesi'nin Analizi*, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Eroğlu, Hamza (1975). *Kıbrıs uyuşmazlığı ve Kıbrıs barış harekâtı*, Ankara: Emel Matbaacılık.
- Ersoy, Hülya (1989). *Kıbrıs sorunu (1571-1960) ve 1960 çözümü*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Fırat, Melek M. (1997). *1960-1971 arası Türk dış politikası ve Kıbrıs sorunu*, Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Fisher, Ronald J. (1992). *Conclusion: paths towards a peaceful Cyprus. Cyprus: a regional conflict and its resolution*, Norma Salem (ed.), New York: St. Martin's Press, 239-248.
- Gazioğlu, Ahmet C. (1995). *İkinci cihan savaşı sonrasında Kıbrıs'ta gerginlik. Journal for Cypriot studies – Eastern Mediterranean University Center for Cypriot Studies*, 1 (1), 48-55.

Tamçelik, S. (2011). Kıbrıs'taki İngiliz üslerinin stratejik önemi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* [Bağlantıda]. 8:1. Erişim: <http://www.insanbilimleri.com>

..... (2000). *İngiliz yönetiminde Kıbrıs son iki yıl (1958-1960) Enosis çemberinden Kıbrıs Cumhuriyeti'ne-3*, Ankara: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi Yayınları.

..... (1993). Adadaki iki devlete dayalı ikinci Kıbrıs Cumhuriyeti bir hayal mi?, *Yeni Kıbrıs Gazetesi*, 12.1.1993.

Gibbons, Harry Scott (1997). *The genocide files*. London: Charles Bravos Publishers.

Gürel, Şükrü S. (1985). *Kıbrıs tarihi (1878-1960) – kolonyalizm, ulusçuluk ve uluslararası politika*. C.I-II., İstanbul.

..... (1979). *Orta Doğu petrolünün uluslararası politikadaki yeri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

..... (1993). *Tarihsel boyut içinde Türk-Yunan ilişkileri (1821-1993)*. Ankara: Ümit Yayıncılık.

Gürsoy, Cevat R. (1962). Kıbrıs Müşahedeleri. *Ankara Üniversite Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 20 (3-4), 161-212.

Güvenç, Nazım (1984). *Kıbrıs sorunu Yunanistan ve Türkiye*. İstanbul: Çağdaş Politika Yayınları.

Halley, Laurence (1985). *Ancient affections ethnic groups and foreign policy*. New York: Published by Praeger Publishers.

Hasgüler, Mehmet (1998). *Kıbrıs'ta Enosis ve taksim in iflası*. Ankara: Özgür Üniversite Yayınları, Öteki Yayınevi.

http://www.cyprus.gov.cy/portal/portal.nsf/dmlcitizen_gr/dmlcitizen_gr?OpenDocument, 11.9.2010.

<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/12916588.asp>, 10.9.2010.

<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/15438599.asp>, 10.9.2010.

<http://www.newsweekturkiye.com/haberler/detay/38040/1964-te-birlestirmek-istedim-birakmadilar>, 10.9.2010.

İngiliz Üsleri. *Cyprus Weekly Gazetesi*, 21.10.1994.

İsmail, Sabahattin (1998). *Kıbrıs üzerine bildiriler*. Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP) Yayınları.

Joseph, Joseph S. (1985). *Cyprus: ethnic conflict and international concern*. New York: Peter Lang.

Keesing's contemporary archives (1959). Vol: IX, New York.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasına dair antlaşma ile A, B, C, D, E ve F ekleri. *KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, Dosya: Resmi Gazete, Tarih: 10.4.1965.

Kıbrıs'ın dünü-bugünü-yarını (1995). İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları.

Kıbrıs'ın fethi 1570-1571 (1986), Hazırlayan: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

Kıbrıs Rum basını özetleri (1994). *Türk Ajansı Kıbrıs (TAK) Arşivi*, 24.4.1994.

Kıbrıs'ın önemi (1994). *Fileleftheros Gazetesi*. 24.4.1994.

Kıbrıs sorununun kapsamlı çözümü-30 Mart 2004 (2004). *KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, Dosya: BM Önerileri – Annan Plânı, Tarih: 30 Mart 2004.

Kitsikis, Dimitri (1964). *Yunan propagandası*. İstanbul: Meydan Neşriyat.

Laipson, Ellen (1992). *The United States and Cyprus: past policies, current concerns. Cyprus: a regional conflict and its resolution*. Norma Salem (ed.), New York: St. Martin's Press, 88-101.

Larrabee, Stephen (1999). US policy toward Cyprus and the Eastern Mediterranean: changing strategic perspectives after the Cold War. *Looking into the future of Cyprus-EU relations*. Susanne Baier Allen (ed.), Baden: Center for European Integration Studies, Auflage,

231-241.

Macmillan, Harold (1969). *Riding the storm*. London.

Monroe, Elizabeth (1963). *Britain's moment in the Middle East 1914-1956*. London: Chatto and Windus.

..... (1938). *The Mediterranean in politics*. London: Oxford University Press.

Mütercimler, Erol (1990). *Kıbrıs barış harekâtının bilinmeyen yönleri*. İstanbul: Yaprak Yayınları.

Oberling, Pierre (1982). *The road to Bellapais: the Turkish Cypriot exodus to Northern Cyprus*. New York: Columbia University Press.

Olgun, Ergün (1998). Recognizing two states in Cyprus would facilitate co-existence and stability. *Survival*, 40 (3), 38-46.

Özçelik, Şen Esra (2001). *Contending approaches to the Cyprus problem: confederation against federation*. The Institute of Economics and Social Sciences of Bilkent University, Ankara: The Degree of Master of International Relations in The Department of International Relations Bilkent University.

Özgür, Özker (1981). *Yarın geç kalabiliriz*. Lefkoşa: İleri Basımevi.

Öztürk, Osman Metin (2001). Doğu Akdeniz'in güvenliği ve Kıbrıs. *Kıbrıs'ın Dünü, Bugünü ve Geleceğe İlişkin Vizyonu Konulu Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*, Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, 159-168.

Payne, Donald M. (1998). The Cyprus problem: a need to defend principles. *Mediterranean Quarterly*, 9 (2), 9-17.

Prodromou, Elizabeth H. (1998). Reintegrating Cyprus: the need for a new approach. *Survival*, 40 (3), 5-16.

Rum basın bülteni. *Türk Ajansı Kıbrıs (TAK) Arşivi*, 2.6.1994.

Rum basın bülteni. *Türk Ajansı Kıbrıs (TAK) Arşivi*, 21.6.1994.

S-300'ler gelmez. *Cumhuriyet Gazetesi*, 23.7.1998.

Serter, Vehbi Zeki (1974). *Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi*. C. I., 2. Baskı, Lefkoşa.

Slengesol, Ivar-Andre (2000). A bad show? the United States and the 1974 Cyprus crisis. *Mediterranean Quarterly*, 20 (2), 88-102.

Sonyel, Salahi Ramadan (1995). İngiliz yönetiminde Kıbrıs Türklerinin varlık savaşı. *Belleten Dergisi*, 59 (224), 133-187.

Sonyel, Salahi ve Timur Tayyareci (1992). Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilk günleri, ilk ayları. *Kıbrıs Gazetesi*, 11.7.1992.

Sönmezoğlu, Faruk (1995). *ABD'nin Türkiye politikası (1964-1980)*. İstanbul: Der Yayınları.

..... (1991). *Tarafların tutum ve tezleri açısından Kıbrıs sorunu (1945-1986)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.

Steams, Monteagle (1992). *Entangled allies: US policy towards Greece, Turkey and Cyprus*. New York: Council on Foreign Relations Press.

Tamçelik, Soyalp (1996). Kıbrıs adasının jeopolitik ve jeostratejik önemi. *Türk Kültürü Dergisi*, 33 (386), 321-330.

..... (1999). Kıbrıs'ın siyasî tarihi ile ilgili bir belgenin değerlendirmesi. *Belleten Dergisi*, 63 (236), 165-227.

..... (2008). *Kıbrıs meselesinin çözüm plânları (BM'nin 789 kararına göre)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.

..... (1997). *Kıbrıs'ın İngiliz idâresine geçişi – Bâb-ı Ali hariciye nezareti arşivine istinaden Kıbrıs'ın siyasî tarihi ile ilgili bir belgenin hukuk, siyasal ve siyasal sosyoloji açısından yeni bir değerlendirmesi*. Lefkoşa.

Tarakçı, Mustafa (1997). *Kıbrıs barış harekâtı*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Tarım Yaşı ve Üretim 2001 (2002). Lefkoşa: KKTC Tarım ve Orman Bakanlığı İstatistik ve Plânlama Şubesi.

TBMM Zabıt Ceridesi (1959). İçtima 48, Celse 1, Ankara.

The Annual Register of World Events (1956). Vol. 137 for 1955, London.

The Cyprus Question A Concise Briefing Note (1992). London: Published by The British Parliamentary Group of The Friends of Northern Cyprus.

Theophanous, Andreas (2000). Cyprus, the European Union and the search for a new constitution. *Journal of Southern Europe and The Balkans*, 2 (2), 209-218.

Tülümen, Turgut (1998). *Hayat Boyu Kıbrıs – Hatıra*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Uslu, Nasuh (2001). Kıbrıs sorunu ve ABD. *Avrupa Birliği Kıskaçında Kıbrıs Meselesi – Bugün ve Yarın*. Editörler: İrfan Kaya Ülger ve Ertan Efeğil, Ankara: HD Yayıncılık ve Matbaacılık, 147-163.

..... (2000). *Türk – Amerikan ilişkilerinde Kıbrıs*, Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları.

Üsler bölgesi. *Agon Gazetesi*, 3.6.1994.

Wolfe, James H. (1988). United States and the Cyprus conflict. *The Cyprus conflict and the role of The United Nations*. Kjell Skjelsback (ed.), USA: Norwegian Institute of International Affairs, 23-48.

Wosgian, Daniel Stephan (1963). *Turks and British rule in Cyprus*. USA: Michigan University.

Yabuloğlu, Ahmet (1988). Türkiye'den 19.2 trilyon tazminat. *Tercüman Gazetesi*, 7.11.1988.

Yücel, Talip ve Halil Fikret Alasya (1976). Kıbrıs Türkleri. *Türk dünyası el kitabı*, Ankara: TKAE Yay., 1059-1119.

Zai, Naim (1975). *Kıbrıs'ın İngiltere'ye geçişi ve adada kurulan İngiliz idaresi*. Ankara: TKAE Yayınları.